

Conjunctuurprognose

Het voorspellen van de economische ontwikkelingen op korte termijn blijkt nog steeds een moeilijke materie. Zo verwachtte het Centraal Planbureau in de *Macro-Economische Verkenning 1972* — verschenen in september 1971 — nog geen werkelijke conjunctuurinzinking. De groei van de produktie in de industrie werd voor 1972 nog geraamd op 4%, een vermindering van 2,5% t.o.v. 1971 en de verwachte toename van de geregistreerde arbeidsreserve was toen ca. 15.000 manjaren, hetwelk het totaal bracht op ca. 80.000. In het *Centraal Economisch Plan 1972* — verschenen in maart jl. — zijn deze cijfers echter in belangrijk ongunstiger mate bijgesteld. De verwachte produktiegroei in de industrie is nu nog slechts 3% en de toename van de geregistreerde arbeidsreserve wordt geraamd op ca. 46.000 manjaren, hetwelk het totaal brengt op ca. 115.000.

Eind vorig jaar nog stelde de heer Groenevelt — voorzitter van de Industriebond van het NVV en hoofdrolspeler in „het metaalconflict” — dat de zgn. „harde” standpuntbepaling van zijn bond geoorloofd was ondanks de toenemende werkloosheid. Dit omdat hij over aanwijzingen beschikte dat over een half jaar een ieder wel weer aan het werk zou zijn. Alhoewel het bedoelde half jaar nog niet volledig is verstreken, kan reeds nu worden aangenomen dat ook deze prognose te optimistisch is geweest.

Uit het bovenstaande moge voldoende blijken dat de prognoses van de ontwikkelingen op korte termijn nog niet tot bevredigende resultaten leiden. Het is daarom verheugend dat een andere bron van informatie omtrent de toestand en de nabije ontwikkeling van de economie — de conjunctuurttest ¹⁾ — met ingang van dit jaar een belangrijke uitbreiding heeft ondergaan. Op de methode en resultaten van de conjunctuurttest is in de kolommen van dit blad reeds eerder ingegaan ²⁾. Thans wordt volstaan met het aangeven van de veranderingen en de uitbreidingen waarvan zoals gezegd sinds januari van dit jaar sprake is.

Uitgangspunt voor de veranderingen is geweest de wens, het Nederlandse conjunctuurttestonderzoek aan te passen aan dat van de Europese Gemeenschappen. De veranderingen in de inhoud van de verstrekte gegevens

zijn het gevolg van uitbreiding van het waarnemingsgebied en van een herindeling der waargenomen branches over de sectoren consumptiegoederen, investeringsgoederen en overige goederen. Hierdoor is bij enkele onderwerpen de vergelijking met de reeds gepubliceerde gegevens van die sectoren bemoeilijkt. Wel blijft vergelijking met het verleden voor het totaal van de industrie mogelijk. Het in beeld brengen van de resultaten door middel van staafdiagrammen is vervangen door een uitgebreide cijfermatige opsomming, aangevuld met gecomprimeerde lijn- en kolomdiagrammen die inzicht verschaffen in het verloop van de betreffende grootheden in de tijd.

Een uitbreiding van de gegevens betreft het publiceren van de verwachting inzake de bedrijvigheid in de komende drie maanden voor de industrie als geheel en voor de reeds eerder genoemde samenstellende sectoren. Ook worden nu driemaal per jaar — in januari, mei en oktober — een aantal zgn. „incidentele vragen” in de test opgenomen en de resultaten daarvan gepubliceerd. Deze betreffen de verwachte arbeidsbezetting, de verwachte produktiebelemmeringen (bijv. onvoldoende vraag) en de verwachte bezettingsgraad. Tevens wordt een beoordeling gevraagd van de produktiecapaciteit in het licht van de huidige orderpositie en de verwachte ontwikkeling van de orderontvangst.

Deze uitbreiding van de te publiceren gegevens is interessant omdat deze betrekking heeft op een bron van informatie die te enen male onmogelijk is terug te vinden in de traditionele statistieken: de verwachtingen van ondernemers op korte termijn. Voor wie uitgaat van de hypothese dat ook psychologische oorzaken een rol vervullen in het conjuncturele proces, zijn deze gegevens een welkome aanvulling op ander relevant statistisch materiaal. Hoe waardevol en hoe betrouwbaar zal evenwel verder onderzoek moeten uitwijzen.

R. de Boer

¹⁾ Maandelijkse uitgave van het CBS.

²⁾ R. de Boer, Conjunctuurvoorspelling, *ESB* van 20 januari 1971.

Inhoud

<i>R. de Boer:</i>	
Conjunctuurprognose	497
<i>Prof. Dr. F. Hartog:</i>	
Labiliteit van economische stelsels	499
<i>Dr. M. van Hulst:</i>	
Geen tweede nationale luchthaven!	500
<i>Drs. G. van den Berge:</i>	
De vlucht naar voren: monetaire blokvorming in de Gemeenschap	504
Notitie	
Hoe lees ik een jaarverslag?	506
Ontwikkelingskroniek	
Werkgelegenheid door openbare werken	507
Europa-bladwijzer	
De Sowjetunie en de Europese Gemeenschappen	512
Belgische kroniek	
De economische deconcentratie en decentralisatie in België, door E. van Caenegem	513
Boekbespreking	
Dr. C. J. Rijvos: Monetaire analyse, door Drs. M. Fernhout	517

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adreshandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f 57,20 per jaar, studenten f 36,40, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f 1,50.
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408: Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N. V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

- Balanced International Growth
- Bedrijfs-Economisch Onderzoek
- Economisch-Sociologisch Onderzoek
- Economisch-Technisch Onderzoek
- Industriële Vestigingspatronen
- Macro-Economisch Onderzoek
- Projectstudies Ontwikkelingslanden
- Regionaal Onderzoek
- Statistisch-Mathematisch Onderzoek
- Transport-Economisch Onderzoek

Labiliteit van economische stelsels

Wij zijn er langzamerhand aan gewend geraakt dat ieder in feite bestaand economisch stelsel een mengvorm is waarin elementen van verschillende, meer zuivere vormen zijn gecombineerd. Dit zou er gemakkelijk toe kunnen leiden dat alle mengvormen bestaanbaar en stabiel worden geacht. Het laatste is echter niet helemaal zeker. Er zijn enkele gevallen waarbij op zijn minst twijfel gerechtvaardigd is.

Nu ons stelsel op weg is naar steeds meer bijmenging van elementen van arbeiderszelfbestuur kan het zin hebben, ons af te vragen of dit allemaal nog wel werken kan. Maar nemen we eerst de bekende rechtlijnige zienswijze van Mises, om enig idee te krijgen van de problemen die onverenigbaarheid van uiteenlopende elementen in één stelsel kan oproepen.

Mises betoogt dat een tussenvorm tussen vrije ruilverkeershuishouding en centraal geleide economie onbestaanbaar is, in die zin dat, indien men deze in toepassing tracht te brengen, sterke krachten worden opgeroepen die onontkoombaar voeren naar centraal geleide economie¹⁾. „The way to serfdom”, aldus zou Hayek het later noemen. Mises knoopt voor zijn betoog aan bij wat hij noemt „Preistaxen”, dit is ingrijpen van de overheid in de prijsvorming. Dat kan volgens hem niet incidenteel gebeuren, want men kan niet de prijs van één artikel beheersen en de prijzen van concurrerende artikelen en van produktiefactoren vrijlaten. Zo grijpt overheidsingmenging zolang om zich heen tot weer een stabiel stelsel bereikt is in de vorm van centraal geleide economie. Overigens acht hij ook dit stelsel onbestaanbaar, maar dan om een andere reden. Economische calculatie is daar volgens hem onmogelijk²⁾.

De latere ervaring heeft geleerd dat Mises in zijn algemeenheid ongelijk had. In ons stelsel is allerlei bijmenging van elementen van centraal geleide economie mogelijk. Dat leidt soms inderdaad tot verwingingen en spanningen, maar wij kunnen een zeker gehalte daarvan wel verdragen.

Als tweede voorbeeld nemen we de economische hervormingen in de Sowjetunie. Daar is men bezig, van

de andere kant uit, elementen van de ruilverkeershuishouding bij te mengen. Met name de evenwichtsfunctie van de prijsvorming wordt ten dele weer hersteld. Maar men is er zeer beducht voor een omgekeerd Mises-effect, namelijk een onontkoombare drang tot invoering van steeds meer economische vrijheid, tot de vrije ruilverkeershuishouding weer is hersteld. De hervorming zou wel eens haar eigen vaart kunnen krijgen. Halverwege stoppen is moeilijk. Als de prijzen weer evenwichtsprijzen moeten zijn, in die zin dat zij gevraagde en aangeboden hoeveelheid aan elkaar gelijk moeten maken, kan er op een bepaald ogenblik iemand komen die vraagt, waarom zij dan nog van overheidswege moeten worden vastgesteld. De markt zelf zorgt namelijk daarvoor. Vrijlating van de prijsvorming ligt dus in de logica der dingen. Zo zou men kunnen worden voortgedreven naar steeds meer vrijheid. Voorbij een bepaald punt lijkt „Libermannisering” het Sowjetstelsel inderdaad onstabiel te maken.

In de derde plaats dringt het voorbeeld van Joegoslavië zich op. Daar bestaat een mengvorm van arbeiderszelfbestuur en staatsingmenging. Maar het samenleven van deze twee elementen geeft in verschillende opzichten meer moeilijkheden dan in ons stelsel het geval is. Bij ons is de overheid algemeen geaccepteerd als corrigerende factor. Als zij zich enige beperking oplegt, kunnen we aan het Mises-probleem ontsnappen. Wij weten dat de onzichtbare hand van Adam Smith, die het algemene belang direct in het verlengde zou brengen van het eigenbelang, maar zeer gebrekkig werkt. Er is dus een bijsturing nodig die beide zo goed mogelijk met elkaar tracht te verenigen.

In Joegoslavië is de overheid ech-

ter veel meer een „Fremdkörper”. De arbeiders worden er geacht, de belangen van de gemeenschap te behartigen. Waarom is er dan nog een staat nodig? Dat is de anarchistische inslag die het stelsel heeft. Niet iedereen in Joegoslavië ziet het zo. Maar er bestaat wel een duidelijke spanning binnen het stelsel zelf. Er blijkt ook een eigenbelang van de arbeiders mogelijk te zijn. De staat moet net zo goed corrigerend blijven ingrijpen als bij ons. Maar het wordt minder verdragen omdat het niet past bij de ideologie van het arbeiderszelfbestuur.

Als vierde voorbeeld is er de bijmenging van elementen van arbeiderszelfbestuur in ons stelsel van door de overheid bijgestuurde vrije ruilverkeershuishouding, zoals dat zijn beslag krijgt onder de nieuwe vennootschapswetgeving. Verdraagt dit elkaar nog? Medezeggenschap die, zoals de bedoeling is, ten dele tot medebeslissingsrecht leidt, houdt in dat het nemen van beslissingen en het dragen van financiële verantwoordelijkheid daarvoor ten dele uit elkaar worden gehaald. Het is niet van tevoren zeker dat dit goed zal werken. Het is denkbaar dat de verschaffers van risicodragend kapitaal onder deze voorwaarden geen voldoende vertrouwen hebben om ermee door te gaan. Als zij op deze wijze de zaak abandonneren mondt het stelsel vanzelf uit in volledig arbeiderszelfbestuur. Ook het omgekeerde is denkbaar, namelijk dat de arbeidersvertegenwoordigers worden ingekapseld, zodat er in feite vrijwel niets verandert. Dan veert het stelsel weer terug naar de status quo ante.

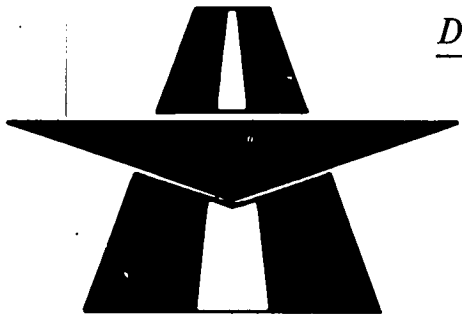
Voor zover één van beide ontwikkelingen optreedt is ook het stelsel van medebeslissen door arbeidersvertegenwoordigers blijkbaar onstabiel. Wij moeten wat dit betreft gewoon afwachten. Maar als het evolueert in de richting van arbeiderszelfbestuur ligt de spanning tussen staat en arbeiders, die we in Joegoslavië tegenkwamen, al op de loer: de vakbeweging wil bij ons vrijwel niets weten van overheidsingrijpen in de loonvorming.

Zo lijkt alles te convergeren naar één punt: onstabieliteit.

F. Hartog

¹⁾ L. Mises, *Kritik des Interventionismus*, 1929.

²⁾ L. Mises, *Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen, Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik*, 1920. Dit artikel is onder de titel „Economic Calculation in the Socialist Commonwealth” opgenomen in de bundel van F. A. Hayek, *Collectivist Economic Planning*, 1956.

Geen tweede nationale luchthaven!

DR. M. VAN HULTEN*

Dit artikel is het vierde in de serie over de tweede nationale luchthaven. In deze serie zullen diverse auteurs de volgende aspecten van deze nog aan te leggen luchthaven bespreken: 1. noodzaak; 2. mogelijke vestigingsplaatsen; 3. geluidshinder. Verschenen zijn reeds: Prof. Dr. L. H. Klaassen, Een tweede luchthaven in Nederland (ESB van 10 mei jl.); Drs. E. van Thijn, Met sneltreinvaart naar een tweede nationale luchthaven (ESB van 10 mei jl.); Ir. R. M. Th. Adriaansens, Dinteloord, het tweede Schiphol? (ESB van 17 mei jl.).

Rotterdam¹⁾, de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam²⁾, Provinciale Staten van Noord-Brabant³⁾ en vele anderen weten het al zeker: er moet een tweede nationale luchthaven komen. De Minister van Verkeer en Waterstaat weet het nog niet zo zeker. Hij laat immers ook de noodzaak en wenselijkheid van stichting van een Tweede Nationale Luchthaven nog onderzoeken, hoewel ook bij hem de plaatskeuze voor die luchthaven toch al duidelijk meer accent krijgt. Hij acht het onontbeerlijk, in verband met het gewicht van de beslissingen, dat de voorbereiding aan hoge eisen voldoet en acht daartoe o.a. een studie- en besluitvormingstermijn van twee jaar, begonnen in januari 1972, noodzakelijk. Daarbij is dan nog geen rekening gehouden met de mogelijkheid van tegenvallende factoren⁴⁾.

Ik schaar mij aan de zijde van degenen die nu reeds zeker weten wat er moet gebeuren. Alleen is mijn conclusie tegengesteld aan die van de in de eerste alinea van dit artikel genoemden: er moet *geen* tweede nationale luchthaven komen.

Ik ben bijzonder huiverig voor de studies die nu begonnen zijn en die in feite er uiteindelijk alleen op gericht zijn vast te stellen waar in Nederland de tweede luchthaven zo weinig mogelijk schadelijk kan zijn of, zoals het meestal heet, „zo goed mogelijk ingepast kan worden”. De resultaten van deze studies zullen straks het beeld oproepen van een uiterst rationele onderbouw voor de in 1974 te nemen beleidsbeslissingen, terwijl nu reeds duidelijk is dat subjectieve beoordelingselementen die rationaliteit zeer dubieus zullen maken. Kortheidshalve daarover slechts het volgende: de Commissie Falkenhagen⁵⁾ kiest uit 13 getoetste alternatieve vestigingsplaatsen 5 minst slechte mogelijkheden: Dinteloord, Leerdam, Markerwaard, Maasvlakte en het ondiepe zeegebied tegen de Kop van Goeree.

Het NEI-rapport⁶⁾ concludeert uit zijn toetsing van 9 alternatieven dat Leerdam als eerste dient af te vallen „om de onvervangbaarheid van het zeer waardevolle natuurlijke milieu”, evenzo de Maasvlakte „om de krappe arbeidsmarktsituatie”. Bij welke wegging dan ook van de gekozen criteria blijkt de Markerwaard „de minst geschikte” te zijn bij het NEI, terwijl de Commissie Falkenhagen juist binnen de vijf minst slechte mogelijkheden de Markerwaard haar preferente keus noemt.

Mijn grondstelling verloopt analoog aan die voor het wegverkeer: bouw van nieuwe voorzieningen lost geen problemen op, maar bestendigt slechts de bestaande problemen, creëert nieuw verkeer en vermeerderd daarmee alle bezwaren. Bij het wegverkeer beginnen we nu eindelijk te leren dat de oplossing van onze congestie-, parkeer en in- en uitstapproblemen niet ligt bij verbreden en beveiligen van bestaande wegen en aanleggen van nieuwe, maar dat die ligt in het selectiever maken van het gebruik van de weg door in de hele stadsplanning het openbaar vervoer meer te integreren, het daardoor meer kansen te geven en het potentiële reizigers gemakkelijker te maken

* De auteur is directeur van Project Urbanisatie van „Plan Europa 2000” van Fondation Européenne de la Culture en lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal voor de PPR.

¹⁾ *Rotterdam en de luchthaven*, nota van B en W van Rotterdam, september 1971, blz. 22: „Conclusies, 1. Ter voorkoming van een te eenzijdige ontwikkeling van de Rotterdamse agglomeratie is het noodzakelijk dat de Tweede Nationale Luchthaven wordt gesticht in het krachtenveld van onze stad”.

²⁾ Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam, *Jaarverslag 1970*, blz. 24 en 117 en „Enkele opmerkingen...” van de Voorzitter, de Heer E. G. Stijkel, dd. 7 oktober 1971, blz. 4.

³⁾ Besluit van Provinciale Staten van Noord-Brabant dd. 1 mei 1971: „... overwegende dat de sterk toenemende behoefte aan luchtvaartaccommodatie zal nopen tot de vestiging van de tweede nationale luchthaven...”.

⁴⁾ Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat dd. 21 maart 1972 betreffende de tweede nationale luchthaven; (kamerstukken nr. 11500, hoofdstuk XII, nr. 33).

⁵⁾ Rapport omtrent mogelijke vestigingsplaatsen voor een tweede nationale luchthaven in Nederland van de Interdepartementale Commissie Planologie Luchthaventerreinen, ingesteld 27 maart 1968, blz. 22 en 41.

⁶⁾ Stichting Het Nederlands Economisch Instituut, afd. Transport-Economisch Onderzoek, Deelrapport no. 9 uitgebracht in het kader van de Integrale Verkeers- en Vervoersstudie ten behoeve van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat: Uitbreiding van de nationale luchthavencapaciteit; wanneer en waar. Rotterdam, juli 1970. o.a. blz. 100.

inderdaad in vrijheid en gelijkwaardigheid te kiezen voor gebruik van óf eigen privé-transport óf openbaar gemeenschappelijk transport.

In de lucht zullen wij evenzo naar selectief gebruik van de luchtwegen en van de start- en landingsfaciliteiten toe moeten. Dit artikel beoogt daartoe gedachten bij te dragen, toegespitst rond de feitelijke problematiek waarvoor wij in Nederland staan: de geluidshinder rond Schiphol en de niet in alle vrijheid uit te breiden capaciteit van die luchthaven en van de Nederlandse luchtvaartterreinen in het algemeen.

Geluidsoverlast rond Schiphol en de tweede nationale luchthaven

Als ik stel „geen tweede nationale luchthaven” (daarbij stilzwijgend steeds ook stellend „geen uitbreiding van bestaande of aanleg van nieuwe regionale luchthaven”), heb ik dan geen oog voor de enorme geluidsoverlast in de omgeving van Schiphol? Natuurlijk heb ik daar wel oog voor. Ik ben het dan ook van harte eens met alle actiegroepen rond Schiphol die een einde willen zien komen aan de overbelasting met geluidshinder voor de omwonenden. Ik geloof alleen niet dat de oplossing die de meeste van die actiegroepen voorstaan, namelijk stichting van een tweede luchthaven, de omgeving van Schiphol van geluidsoverlast zal bevrijden. Voor dat geloof beroep ik mij op het rapport van de zogenaamde Commissie Falkenhagen van 26 april 1971⁷⁾, waarin uitdrukkelijk wordt gesteld:

„De werkgroep is ervan uitgegaan dat de 2e grote luchthaven in Nederland dezelfde primaire functies als Schiphol zal vervullen... voorkomen moet worden, dat de nieuwe luchthaven zo populair wordt dat dit ten koste van Schiphol zal gaan. Anderzijds moet het ook niet zo zijn dat de nieuwe luchthaven te traag op gang komt...”

Stichting van een tweede luchthaven betekent dus niet sluiting van Schiphol (dit zou ook bijzonder onwaarschijnlijk zijn vanwege de reeds in Schiphol geïnvesteerde één miljard gulden⁸⁾). Het betekent alleen dat naast Schiphol er een gelijkwaardige luchthaven bijkomt in ons land. Binnen de huidige capaciteitsmogelijkheden van Schiphol, d.w.z. zonder vijfde baan, kan het aantal vliegtuigbewegingen (landingen en starts) nog toenemen van de 105.466 in 1970⁹⁾ tot 230.000 in 1983¹⁰⁾. Dan komt er op z'n vroegst een tweede luchthaven en zou er een situatie kunnen groeien van twee nationale luchthavens die ieder proberen een deel van het totaal aan vluchten op Nederland te veroveren. Dit zal onderlinge concurrentie en strijd om de markt betekenen met als meest waarschijnlijke resultaat: sterke groei van beide luchthavens tot hun maximale mogelijkheden zijn bereikt. Dan kan men — met de Commissie Falkenhagen¹¹⁾ — „zich de benauwende vraag stellen wat er moet gaan gebeuren wanneer straks de tweede nationale luchthaven eveneens de grenzen van haar capaciteit zal hebben bereikt”.

Die vraag hoort men zich echter nu reeds te stellen omdat uit de geciteerde uitspraak van de Commissie Falkenhagen blijkt dat een besluit tot stichting van een tweede luchthaven geenszins betekent verminderend gebruik van Schiphol. Zeker de komende tien jaar, vrijwel zeker ook daarna, zal ondanks de stichting van een tweede luchthaven, een sterk stijgende groei van het luchtverkeer op Schiphol plaatsvinden als de huidige luchtverkeerspolitiek wordt voortgezet. Die tweede

luchthaven is daarvan de oorzaak noch het gevolg, zij heeft er niets mee te maken. Die oorzaak ligt in de grondgedachte „het zich aandienende verkeer kan niet worden geweerd”¹²⁾, alsof hier sprake zou zijn van een natuurnoodzakelijk gegeven meer dan van een menselijk keuze- en beslissingsproces.

Trends of verrassingen?

De basis voor de redeneringen van de voorstanders van een tweede luchthaven is het geloof in de groei-prognoses van de burgerluchtvaart in de komende jaren. Iets daarvan liet ik zelf reeds doorklinken in de laatste alinea van de vorige paragraaf: „zeker de komende tien jaar, vrijwel zeker ook daarna, zal een sterk stijgende groei van het luchtverkeer op Schiphol plaatsvinden”. Zo een uitspraak is gebaseerd op analyse van groeigegevens uit het recente verleden en op groeiverwachtingen voor de toekomst, waarin rekening wordt gehouden met alle nu redelijk te verklaren verschijnselen die deze groei (kunnen) beïnvloeden. Er kan geen rekening worden gehouden met maatschappelijke of technologische verrassingen. De nota *TP 2000* van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat¹³⁾ zegt hieromtrent:

„Het moge duidelijk zijn dat wil men tot een operationeel werkstuk komen, men zich thans niet in allerlei futuristische maatschappijbeschouwingen kan begeven, hoe belangwekkend en nuttig die misschien ook in de toekomst zouden kunnen blijken. In de onderhavige uiteenzettingen is dan ook uitgegaan van verwachtingen gebaseerd op huidige ontwikkelingstendenzen, waarbij met bekende macrogegevens betreffende een ver verwijderde toekomst is rekening gehouden”.

TP 2000 signaleert dan ook in de analyse van de voorbije twintig jaar, 1950-1969, een vertwaalfvoudiging in het passagiersvervoer op Schiphol en voorspelt dezelfde groei voor de komende dertig jaar, d.w.z. van ruim 5 miljoen vliegtuigpassagiersbewegingen in 1970 op Schiphol tot 63 miljoen in het jaar 2000 voor Nederland; in aantallen vliegtuigbewegingen wordt voorspeld een groei van 99.000 in 1970 tot 390.000 in het jaar 2000¹⁴⁾.

Het NEI komt in het reeds geciteerde rapport¹⁵⁾ tot nog wat hogere cijfers voor het jaar 2000, respectievelijk een „werkgemiddelde” voor de te verwachten pas-

⁷⁾ Noot 5, blz. 4/5.

⁸⁾ Noot 2, blz. 24.

⁹⁾ Jaarverslag NV Luchthaven Schiphol, 1970, blz. 10.

¹⁰⁾ Ir. P. Bos, Past een tweede nationale luchthaven in het Nederlandse milieu; zo ja, waar? *AR-Staatkunde*, 42e jrg. nr. 1, jan. 1972, blz. 13, (medewerker aan onderzoek genoemd in noot 6).

¹¹⁾ Noot 5, blz. 18.

¹²⁾ Beschouwingen naar aanleiding van het door de Commissie Planologie Luchtvaartterreinen uitgebrachte rapport inzake de uitbreiding van de luchthaven Schiphol met een vijfde baan, nota van B en W van Amsterdam, 22 januari 1971, *Gemeentebld 1971*, bijlage B, blz. 4.

¹³⁾ *TP 2000, op weg naar 2000, een toekomst-projectie van Verkeer en Waterstaat*, 1971, blz. 11.

¹⁴⁾ Noot 13, blz. 42 en 136.

¹⁵⁾ Noot 6, blz. 14 en 26 (in de 434.000 vliegtuigbewegingen zijn niet begrepen: „rond-, foto- en andere commerciële vluchten (? v.H.), general aviation (sport- en particuliere vluchten), les-, proef- en andere niet-commerciële vluchten”, (blz. 27).

sagiersbewegingen van 76 miljoen en 434.000 vliegtuigbewegingen. Hoe dwaas overigens dit extrapoleren is wordt in het NEI-rapport voortreffelijk geïllustreerd met een grafiek op blz. 28 waar de oplopende prognoselijn omstreeks 2010 reeds de 600.000 vliegtuigbewegingen aangeeft en verder omhoogschiet zonder enige afvlakkingstendens.

Het zou nu naar mijn mening een groot wonder zijn als deze trendberekeningen zouden uitkomen. Daarnaast lijkt de statistische kans even groot te zijn erboven of eronder te belanden met ook gelijke kansen t.a.v. de grootte van de afwijking naar boven of naar beneden van het geprognoseerde getal. Dit is echter niet juist aangezien het van onze beslissingen zal afhangen of geconstateerde groeitendities uit het verleden ook de kans zullen krijgen zich in de toekomst waar te maken. Wat de burgerluchtvaart betreft hangt de realisatie van die verwachte groei in sterke mate af van het al of niet gereed maken van luchthavenaccommodatie.

Tot voor kort kon de overheid zich iedere vrijheid veroorloven (binnen de daartoe gestelde wetten) met betrekking tot het uitbreiden van bestaande luchthaventerreinen en het aanleggen van nieuwe. Die tijd lijkt nu wel voorbij. Er zijn reeds maatschappelijke veranderingen te constateren die erop duiden dat de ontwikkeling wel eens geheel anders zou kunnen worden dan de trendmatig voorspelde. De sterk groeiende milieubewustheid (zowel in de diepte t.a.v. het aantal terreinen van zorg als in de breedte voor wat betreft de aantallen personen die zich meer milieubewust gaan onstellen) is waarschijnlijk de sterkste nieuwe factor. Zorg om de geluidshinder („waarom mogen sommigen het privilege genieten te kunnen vliegen als velen er zo door gehinderd worden?“), om de roetvorming (in het bijzonder in de hogere luchtlagen maar ook als element in de inversie-smog) en om het ruimtebeslag (keuze voor een plaats in Noord-Brabant vereist feitelijk het vertrek van 50.000 mensen uit het betreffende gebied) gaan daarbij hand in hand.

In vrij snel tempo sluiten nu al meer en meer luchthavens hun terreinen gedurende de nacht. Luchtvaartmaatschappijen die zich niet snel aanpassen worden nu al bedreigd door boycotts zoals die van de Consumentenbond die de vakantiegangers aanraadt nachtelijke chartervluchten te mijden omdat zij de omwonenden van luchthavens teveel ellende bezorgen¹⁶⁾. Nog een stap verder en er komt het advies ook overdag de maatschappijen te mijden die nachtvluchten uitvoeren (ik hoop althans dat de Consumentenbond spoedig ook deze veel grotere stap durft te zetten).

Ik verwacht dat het ook niet lang meer zal duren voor het publiek (en dan dus ook de overheid) niet langer als normaal zullen aanvaarden dat de gemiddelde beladingsgraad van vliegtuigen schommelt rond de 50%. De hiervoor noodzakelijke integratie van luchtvaartmaatschappijen en het afschaffen van het wel zeer vrije plaatsreserveringssysteem (het kost je geen cent extra als je een gereserveerde plaats laat schieten zonder je af te melden en opnieuw te boeken voor een andere vlucht) zal ongetwijfeld worden afgedwongen. De overlast van het vliegverkeer zal ook anderszins meer en meer de rekening gepresenteerd gaan krijgen: zodra de nationale luchtvaartmaatschappijen niet meer als element van nationale trots gezien worden („Hollands vlag vliegt overal“-syndroom), maar als

een „normale“ vervoersmaatschappij naast rail- en wegvervoermaatschappijen, zal de luchtvaart ook haar privileges gaan verliezen: geen belastingvrijdom op de grond en in de lucht voor de passagiers, geen gratis maaltijden en drankjes die als „trekkertjes“ dienst doen en bijv. in internationale treinen toch ook niet „vrij“ verstrekt worden, geen al of niet verkapte subsidies op het vliegen door verlaagde accijnzen op vliegtuigbrandstof, verbod van radio- en t.v.-reclame voor het vliegen, zoals ook voor roken via die communicatie-media geen reclame gemaakt mag worden, omdat het schadelijk is voor de geestelijke en lichamelijke gezondheid van velen rond de luchthavens en daarom dit „niet-noodzakelijke goed“¹⁷⁾ niet onnodig gestimuleerd dient te worden in zijn gebruik.

Ik verwacht dat er alle reden is om te veronderstellen dat de toekomst dit soort „verrassingen“ nog wel voor ons in petto heeft en dat dan ook bepaald niet verwacht mag worden dat de trendmatig berekende groeicijfers ook tot stand zullen komen. Wat dit laatste nog de meeste kans op realisatie geeft, is de bouw van een tweede luchthaven omdat die zichzelf waar zal moeten gaan maken door tot een „winstgevend bedrijf“ uit te groeien en daarvoor alles zal doen om zo snel mogelijk boven de 100.000 vliegtuigbewegingen per jaar te komen.

Werkgelegenheid en de tweede nationale luchthaven

De tweede nationale luchthaven wordt een belangrijke bron van werkgelegenheid. In elk geval ontstaan 10.000 arbeidsplaatsen in directe relatie met de luchthaven, welke gemakkelijk kunnen uitgroeien tot 20.000 à 30.000. In een studie van het provinciaal bestuur van Noord-Brabant¹⁸⁾ wordt zelfs een aantal van 40.000 arbeidsplaatsen genoemd voor een „volgroeide“ luchthaven, met nog daarbovenop een verzorgende en afgeleid-stuwende werkgelegenheid voor 40.000 à 80.000 personen. Ook al zou men dit te hoge uitkomsten vinden, vaststaat dat een tweede luchthaven voor het vestigingsgebied duizenden arbeidsplaatsen betekent.

Dit kan van zeer groot belang zijn zowel voor de eventueel nodige stimulering van dit vestigingsgebied (bijv. als de tweede luchthaven bij de Afsluitdijk gevestigd wordt) alsook voor het opvangen van arbeidskrachten indien wij onze nationale economie in grotere mate dan thans het geval is, zouden willen doen overschakelen van de secundaire naar de tertiaire sector. Met andere woorden: als wij ons in toenemende mate verzetten tegen milieuvervuilende industrieën wordt dan een tweede luchthaven als kern voor tertiaire werkgelegenheid niet bitter hard noodzakelijk?

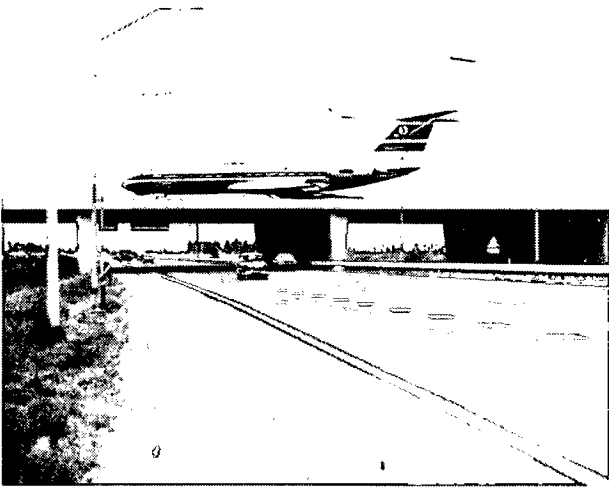
Diensten-economie en de tweede nationale luchthaven

Ik stel dat hier slechts een schijnprobleem wordt opgeworpen. Ik ben namelijk geen tegenstander van de burgerluchtvaart. Ik pleit alleen voor een selectief ge-

¹⁶⁾ *Consumentengids*, 20e jrg., nr. 4, april 1972, blz. 137.

¹⁷⁾ Noot 10, blz. 13 e.v.

¹⁸⁾ *Nota 2e nationale luchthaven Noord-Brabant*, maart 1971, blz. 14.

bruik van het luchtruim met als gevolg dat minder starts en landingen nodig zijn, dus minder luchthavenaccommodatie en minder geluidsoverlast en andere milieubezwaren. Ik vraag mij dan ook af of het niet mogelijk is veel sterker te schuiven met de keuzemogelijkheden tussen vervoermiddelen dan thans gebeurt. In 1970 was 24,8% van de 105.466 commerciële vliegbewegingen van Schiphol afkomstig van of gericht op Maastricht, Groningen, Antwerpen, Brussel, Parijs, Frankfurt en Hamburg¹⁹⁾. Is dat nu verkeer dat zo nodig per vliegtuig dient te geschieden? Als we nu eens werkelijk geld gingen steken in railresearch, komt dan niet een veel minder bezwaarlijk alternatief beschikbaar dat onverlet laat de mogelijkheden van de Randstad een centrum voor tertiaire werkgelegenheid te zijn?

Aan de lage bezettingsgraad van vliegtuigen herinner ik hier nog even in het voorbijgaan. Als die omhoog wordt gebracht kan dat vele starts en landingen schelen, zonder iets af te doen aan de mogelijkheden voor de tertiaire sector. Ik vermoed dat hier hetzelfde probleem en dezelfde oplossing voor de hand ligt als bij de centra-problematiek van onze grote steden. Iedereen klaagde ach en wee toen daar door de nood gedreven bepaalde straten voor het autoverkeer dienden te worden afgesloten. Verpaupering zou het gevolg zijn. Wat blijkt nu? De zo geschapen voetgangers-gebieden zijn sterk in trek, de winkeliers zien er hun omzet sprongsgewijs stijgen. Als er maar op de juiste wijze geselecteerd wordt, hoeft de diensten-economie helemaal niet in gevaar te komen.

Een tweede punt moet hier gesignaleerd worden. Hoe gaan de eerste en tweede nationale luchthaven op elkaar inwerken? Is het wel zo zeker dat bij twee luchthavens hun totale omzet van luchtpassagiers niet alleen kwantitatief groter, maar ook kwalitatief beter is? Theoretisch lijkt dit niet mogelijk; de hoogste functies komen steeds in grootste zeldzaamheid en eenzaamheid voor, zodra er verscheidene gelijkwaardige naast elkaar komen te staan ontstaat een nieuwe eenzame naast-hogere.

Luchtvaartmaatschappijen willen graag zoveel mogelijk aansluitingen, het aantal luchtvaartmaatschappijen dat naast elkaar lijndiensten onderhoudt verhoogt

de aantrekkelijkheid van een luchthaven, vooral het zakelijk vervoer is gevoelig voor het aantal vluchten dat per dag of week vanaf hetzelfde vliegveld wordt uitgevoerd, de onderlinge afhankelijkheid van Europese en intercontinentale lijnen is groot, vracht- en personenvervoer is geïntegreerd (op Schiphol wordt ongeveer de helft van de vracht met passagiersvliegtuigen vervoerd)²⁰⁾. Betekent dit alles dat de luchtvaartmaatschappijen koste wat kost toch bij elkaar willen zitten? Concentreren zij daartoe dan op de eerste of de tweede nationale luchthaven? Zal de Schipholspoorlijn hen dan doen kiezen voor Schiphol, aangezien waarschijnlijk niemand meer gelooft dat opening van de tweede luchthaven en diens aansluiting op het spoorwegnet gelijktijdig zullen plaatsvinden? Wordt dan de tweede luchthaven ondanks een grote investering toch niet meer dan een regionale luchthaven?

Als de overheid hierbij regulerend gaat optreden om deconcentratie te bereiken, zakken dan beide luchthavens niet tot regionaal niveau? Is het dan niet beter om zelf te selecteren en het daardoor mogelijk te maken te volstaan met één nationale luchthaven of sterker nog, uiteindelijk te volstaan met minder vliegtuigbewegingen dan thans (al was het maar door rigoureuze de te lage bezettingsgraad aan te pakken) en daardoor ook verminderd milieubezwaar.

Technologische verrassingen, die ik tot nu toe niet besprak, kunnen daarbij nog helpen, mits we ze ook maatschappelijk afdwingen: steeds geluidsarmer motoren, eerder en meer verticale en steil opstijgende toestellen (VTOL en STOL).

In een tweede nationale luchthaven zie ik geen heil. Voor de geluidshinder rond Schiphol biedt zij geen oplossing. De argumentatie „pro” gaat naar mijn smaak steeds teveel uit van uit het verleden afgeleide trends en van de noodzaak van voortgaande groei. Dat er geen derde nationale luchthaven in Nederland moet komen lijkt nu al slechts door weinigen te worden betwijfeld. Zouden we niet eens wat meer moeten gaan twijfelen aan de noodzaak van de tweede nationale luchthaven?

Tenslotte: je uitspreken tegen de tweede nationale luchthaven klinkt uiterst negatief. Dat dit toch een positieve keuze is moge blijken uit mijn keus voor werkelijke toepassing van het milieucriterium in het economisch model voor Zuidwest-Nederland ontwikkeld door de Rijks Planologische Commissie²¹⁾: „Indien niet een redelijke mate van zekerheid bestaat dat na een menselijke ingreep in het fysisch milieu het natuurlijke systeem kan blijven functioneren, moet deze ingreep achterwege blijven”. Laat de voorstanders van een tweede luchthaven eerst maar eens bewijzen dat hun ingreep in ons fysische milieu ons natuurlijke systeem kan blijven laten functioneren. Ik zie hun pogingen tot bewijsvoering met vertrouwen tegemoet.

M. van Hulten

¹⁹⁾ Noot 9, blz. 47.

²⁰⁾ Noot 9, blz. 35.

²¹⁾ *De ontwikkeling van Zuidwest-Nederland*, rapport van de Rijksplanologische Commissie, 1971, blz. 73, rechter kolom.

De vlucht naar voren: monetaire blokvorming in de Gemeenschap

DRS. G. VAN DEN BERGE*

Minder dan een maand na het monetaire akkoord van Washington van 18 december 1971 is de Europese Commissie met het voorstel¹⁾ gekomen de wisselkoersschommelingen in de Europese Gemeenschap binnen enge grenzen te houden door de in Washington overeengekomen bandbreedte van 4,50% niet ten volle te benutten maar deze intracommunautair terug te brengen tot maximaal 2%. Dat was in zoverre een gewaagd voorstel dat het echec van de vorige poging nog vers in ieders geheugen lag. Op 9 mei 1971 zagen de lidstaten zich immers, enkele weken na het besluit de toen geldende bandbreedte van 1,50% binnen de Gemeenschap te reduceren tot 1,20%, geconfronteerd met een zwevende DM en gulden, een ontwikkeling derhalve die lijnrecht in tegenovergestelde richting ging.

De sedert 18 december 1971 geldende bandbreedte van 2 x 2,25% houdt echter zoveel gevaren in voor de samenhang van de Gemeenschap dat zij intracommunautair niet kan worden gehandhaafd. De Gemeenschap rest dan ook geen andere mogelijkheid dan de vlucht naar voren, naar monetaire integratie, maar deze vlucht is onvoldoende voorbereid.

Intracommunautaire handel in gevaar

De bandbreedte van 4,50%, die in de tijd een koersschommeling tussen twee communautaire valuta's tot 9% toelaat²⁾, is allereerst schadelijk voor de handel tussen de lidstaten. De intracommunautaire handel, die 50% van de totale buitenlandse handel van de lidstaten vertegenwoordigt en zelfs 70% als men de toekomstige leden meetelt, kan slechts floreren in een sfeer van stabiliteit en vertrouwen. „Deze handel wordt ernstig bedreigd door het ontbreken van een stabiel en convertibel betaalmiddel tussen de lidstaten“³⁾.

In de eerste plaats omdat het wisselkoersrisico vrij groot is bij een bandbreedte van 4,50%. Dit risico kan worden gedekt: dat kost geld maar men kan dan een wisselkoersgarantieregeling invoeren, zoals Frankrijk eind vorig jaar heeft gedaan. Het bezwaar is dan praktisch weggenomen mits de garantie overal dezelfde inhoud krijgt. Belangrijker is dat bij een bandbreedte van 4,50% het relatieve prijsniveau veranderingen kan ondergaan (tot maximaal 9%) die het effect van de douane-unie weer goeddeels tenietdoen. Vice-voorzitter Barre van de Europese Commissie heeft er begin februari in het Europese Parlement op gewezen⁴⁾ dat

de douanerechten tussen de Beneluxlanden in 1955 nauwelijks boven die 9% uitkwamen en dat dit percentage overeenkomt met 50 à 60% van het gewogen gemiddelde van de douanetarieven die in dat jaar in het verkeer tussen de overige lidstaten van de Gemeenschap werden toegepast.

Dollarpreferentie

Toch is het waarschijnlijk niet deze omstandigheid die de monetaire autoriteiten eensgezind doet streven naar monetaire blokvorming in Europa. Hun voorname motief om snel te handelen is de onwil om de positie van de dollar als internationaal betaalmiddel te helpen versterken. De dollar geniet sedert 18 december 1971 een zekere preferentie als gevolg van het feit dat in de wisselkoersverhouding tussen de dollar en een valuta van de Gemeenschap de maximale gelijktijdige afwijking ten opzichte van de op 18 december 1971 voorlopig vastgestelde pariteiten niet meer dan 2,25% kan bedragen, in de wisselkoersverhouding tussen twee Gemeenschapsvaluta's echter

* De auteur is hoofdadministrateur bij het Europese Parlement en secretaris van de Economische Commissie van deze instelling.

¹⁾ *Organisatie van de monetaire en financiële betrekkingen binnen de Gemeenschap*, doc. COM (72) 50 van 12 januari 1972; later gevolgd en aangevuld door document COM (72) 250 van 1 maart 1972.

²⁾ Op 18 december (tijdstip t^0) zijn voorlopige pariteiten vastgesteld; uitgaande van deze pariteiten is het mogelijk dat op een later tijdstip t^1 valuta A naar het plafond van de marge (pariteit + 2,25%) is geklommen, terwijl valuta B naar de bodem is gezonken (pariteit - 2,25%). Nu zijn termen als klimmen en zinken enigszins misleidend, omdat een valuta die zich tegen het plafond bevindt, in feite zwak staat. Het betekent immers dat men er méér — 2,25% meer dan de pariteit — van moet hebben om er een dollar voor te kunnen kopen. Een houder van valuta A moet dan ook op tijdstip t^1 4,50% meer betalen voor valuta B dan op tijdstip t^0 . Als het nu na verloop van tijd met valuta A beter gaat en met valuta B juist minder goed, zodat zij op tijdstip t^2 elkaars positie van tijdstip t^1 hebben ingenomen, moet de houder van valuta B 4,50% meer voor valuta A betalen dan op tijdstip t^1 en zelfs 9% meer dan op tijdstip t^0 .

³⁾ Prof. Triffin in een *Nota aan het Actiecomité voor de Verenigde staten van Europa* van 18 januari 1972.

⁴⁾ *Handelingen Europees Parlement*, 9 februari 1972, blz. 141.

4,50%. In internationale transacties zal dan ook — tenzij de dollar om andere redenen „onbetrouwbaarder” wordt geacht dan andere valuta's — aan de dollar de voorkeur worden gegeven omdat het fluctuatierisico bij gebruik van deze valuta kleiner is. Deze ingebouwde preferentie bestond ook voor het begin van de monetaire troebelen in mei 1971, maar niet in die omvang. Terwijl toen het gelijktijdige koersverschil tussen twee communautaire valuta's maximaal 1,50% kon bedragen, terwijl het verschil ten opzichte van de dollar 0,75% niet kon overschrijden, is nu de verhouding weliswaar dezelfde gebleven — 2,25% en 4,50% — maar de absolute verschillen zijn groter geworden.

Een neutrale situatie schept men door de communautaire „band” tot 2,25% terug te brengen, omdat dan de maximale afwijking ten opzichte van de pariteit dezelfde wordt voor de wisselkoersverhouding tussen de dollar en een communautaire valuta enerzijds en twee communautaire valuta's anderzijds. Met haar voorstel de communautaire bandbreedte op 2% te brengen, wil de Europese Commissie zelfs een zekere preferentie voor de Gemeenschapsvaluta's scheppen⁵⁾. Dat zou tot gevolg kunnen hebben dat internationale transacties binnen de Gemeenschap in toenemende mate in valuta's van de lidstaten worden afgewikkeld.

De accentuering van de geprivilegieerde positie van de dollar, die een gevolg is van de in Washington besloten verruiming van de fluctuatiemarges, komt extra ongelegen nu deze bevoorrechte valuta bovendien nog inconvertibel is geworden, (niet alleen in goud, maar ook in bijzondere trekingsrechten en andere valuta's), en dat blijkens verklaringen van Amerikaanse zijde ook zal blijven tot een fors overschot op de betalingsbalans van de Verenigde Staten is ontstaan.

Tenslotte is het systeem van gemeenschappelijke landbouwprijzen niet verenigbaar met een bandbreedte van 4,50%; een bandbreedte van circa 2% wordt als het maximum beschouwd.

Is de basis voor monetaire blokvorming aanwezig?

Een monetair samengaan van de lidstaten van de Gemeenschap lijkt om bovengenoemde redenen nodig, maar is het ook mogelijk? De internationale monetaire situatie is labiel. De pariteitswijzigingen van 18 december hebben wat realistischer verhoudingen geschapen en de ruimere marges geven wat meer armslag, maar zij zijn niet bestand tegen de druk die de Eurodeviezenmarkt op elk moment op een valuta kan uitoefenen. Het akkoord van Washington „houdt” slechts bij de gratie van deviezenregelingen die dit akkoord nu juist overbodig had moeten maken.

Het tekort op de Amerikaanse betalingsbalans zal nog zeker een jaar, maar waarschijnlijk langer, blijven bestaan. Het effect van een pariteitswijziging op de handelsstromen maakt zich eerst na verloop van tijd in volle omvang bemerkbaar, terwijl bovendien de devaluatie van de dollar en de revaluatie van andere valuta's op de korte termijn nu eenmaal in een ruilvoetverslechtering voor de Verenigde Staten resulteert. Een pariteitswijziging die op korte termijn het evenwicht zou herstellen, is er ook een die op wat langere termijn verstoorte verhoudingen belooft⁶⁾. Daarbij komt dat de Verenigde Staten zich in een andere conjunctuurfase bevinden dan de landen van de Gemeen-

schap. De Verenigde Staten staan voor een periode van expansie (de prognose voor 1972 luidt 5% tot 6% reële groei), terwijl de Gemeenschap dit jaar een matige economische groei te wachten staat (BRD 1,5% tot 2%, Frankrijk 4,5%, Italië 3%, Nederland 2% en België 3%)⁷⁾. Dit verschil zal zijn uitwerking op de betalingsbalans niet missen. De voorwaarden voor een aanhouden van de dollarstroom naar Europa lijken dan ook voorlopig aanwezig.

In deze moeilijke situatie wil de Europese Raad van Ministers proberen de valuta's van de Gemeenschap bijeen te houden. Europese monetaire blokvorming kan echter nog niet op de solide basis van een gecoördineerd economisch beleid der lidstaten worden gegrondvest. Wel bestaat er intensief en geïnstitutionaliseerd contact tussen de ministers en de hoge ambtenaren die bij de economische beleidsvorming in de verschillende lidstaten betrokken zijn. De lidstaten plegen periodiek overleg over hun economische politiek op korte termijn; sedert een jaar wordt getracht de begrotingspolitiek van de lidstaten te coördineren en de Gemeenschap heeft al geruime tijd een programma voor de economische politiek op middellange termijn. Bovendien is nu onlangs een coördinatiegroep ingesteld waarin de lidstaten voorafgaand overleg moeten plegen over geplande maatregelen van economisch beleid voor zover deze afwijken van de in de Raad overeengekomen beleidslijnen. Enig effect hebben deze contacten ongetwijfeld. De ministers in de Raad geven ook op gezette tijden plechtig het voornemen te kennen een evenwichtig en onderling afgestemd economisch beleid te voeren, maar als zij dan uit Brussel in hun nationale hoofdsteden zijn teruggekeerd, blijkt toch steeds weer de praktijk sterker dan de leer. Men kan zich afvragen of de nationale politiek van de lidstaten er zonder deze poging tot coördinatie zo erg veel anders zou hebben uitgezien. Dat praktijk en leer dikwijls ver uit elkaar liggen wordt aardig geïllustreerd door de „richtcijfers voor de prijsontwikkeling” (jaarlijkse stijging van het prijsindexcijfer van het particuliere verbruik) in het middellange-termijnprogramma, waar voor Nederland voor de periode 1971-1975 nog steeds een gemiddelde jaarlijkse toeneming van 2,3% tot 2,8% wordt nagestreefd!

Bij maatregelen gericht op monetaire integratie — en dat is een niet onbelangrijk verschil — bestaat deze kloof tussen besluit en tenuitvoerlegging niet in die mate als bij de coördinatie van de economische politiek het geval is. Als de Raad van Ministers en de gouverneurs van de centrale banken eenmaal het besluit hebben genomen de fluctuatiemarges tussen de communautaire valuta's onderling te reduceren tot 2,25%, dan kunnen de centrale banken er met in-

⁵⁾ De Raad van Ministers is hierin niet met de Commissie meegegaan; besloten is het eerst te proberen met een bandbreedte van 2,25% die met ingang van 24 april 1972 wordt aangehouden.

⁶⁾ De OESO meent dat de pariteitswijzigingen over 2 of 3 jaar een aanzienlijk grotere „swing” op de Amerikaanse betalingsbalans tot gevolg zullen hebben dan de aanvankelijk beoogde \$ 8 mrd. à \$ 9 mrd.

⁷⁾ Prognoses van de Europese Commissie.

gang van de volgende dag voor zorgen dat die marge inderdaad wordt aangehouden. Regeringen en centrale banken hebben hun externe monetaire politiek binnen zekere grenzen in de hand. Maar het effect van een economische politiek moet altijd worden afgewacht. De nogal eens gehoorde stelling dat vernauwing van de marges zou dwingen tot een gecoördineerd economisch beleid van de lidstaten, is niet realistisch. Een ongecoördineerd monetair beleid van de lidstaten kan wel hun economische cohesie in gevaar brengen, maar een gecoördineerd monetair beleid houdt geen divergerende economieën bijeen.

Politiek achter gesloten deuren

Dit wat de achtergrond van het voorstel van de Europese Commissie betreft. Ook de inhoud van het voorstel⁸⁾ geeft aanleiding tot enkele opmerkingen. De Europese Commissie heeft drie dingen voorgesteld: nauwere wisselkoersmarges tussen de valuta's van de lidstaten, gecoördineerde interventie van de centrale banken van de lidstaten op de valutamarkten — zowel in Gemeenschapsvaluta's als in dollars — en oprichting van een Fonds voor monetaire samenwerking.

De bedoeling is dat de vernauwde intracommunautaire band zich golvend binnen de ruimere thans internationaal toegelaten bandbreedte zou kunnen bewegen. De Engelsen spreken beeldend van een „snake in the tunnel”. De vraag is hoe de plaats van deze communautaire slang in de tunnel wordt bepaald. Het plafond van de intracommunautaire marge kan a. samenvallen met het plafond van de marge ten opzichte van de dollar; b. de intracommunautaire marge kan in het midden worden geplaatst; c. de bodem van de intracommunautaire marge kan ook samenvallen met de bodem van de marge ten opzichte van de dollar. Natuurlijk is elke tussenvorm mogelijk. Dit lijkt een technisch probleem, maar dat is het niet, want het verschil tussen a en c is het zeer politieke verschil tussen een verkapte devaluatie en een revaluatie van de communautaire valuta's ten opzichte van de op 18 december 1971 vastgestelde spijkcoersen.

De Europese Commissie komt in haar document niet verder dan de aanbeveling dat de „verschuiving van de communautaire band volgens een geëigende procedure” zou moeten plaatsvinden. Het spreekt vanzelf dat de dagelijkse interventies op de valutamarkten het werk van de centrale banken moeten zijn. Maar het mandaat dat aan deze banken wordt gegeven en de uitgangspunten voor hun communautaire valutamarktbeleid zijn zaken die moeten worden vastgesteld door een instelling die ter verantwoording kan worden geroepen door een parlement. Aan die voorwaarde voldoet de Raad van Ministers niet.

Bedenkelijk is verder dat de Europese Commissie in haar voorstel de belangrijke vragen, met welk interval verrekening van de saldi tussen de centrale banken van de lidstaten moet plaatsvinden en in welk reservemiddel die verrekening dient te geschieden, onbeantwoord laat. De Europese Commissie zegt hierover slechts dat de saldi „volgens nader overeen te komen bepalingen worden verreffend”. De kwestie van het verrekeningsmiddel toont aan hoe moeilijk het kan zijn voor een land om in monetaire zaken consequent te

blijven vasthouden aan een eerder ingenomen standpunt. Duitsland, de dollar steeds welgezind, zou toch niet graag alleen dollars terugkrijgen van de lidstaten die het van kredieten zou moeten voorzien om de valuta's van de partnerlanden dicht bijeen te houden. De Duitse vertegenwoordigers hebben daarom voorgesteld dat een debiteurenland zijn schuld zou moeten aflossen in goud, dollars en bijzondere trekkingsrechten in de verhouding waarin deze in de officiële reserves van dit land aanwezig zijn. Frankrijk, van oudsher voorstander van het gebruik van goud, zou er nu toch ineens de voorkeur aan geven met dollars te betalen als het een beroep zou moeten doen op de Europese monetaire solidariteit. De Europese Commissie had hier zelf met een voorstel moeten komen.

Moeten nu de Raad, het comité van presidenten van de centrale banken en het Monetair Comité deze problemen maar regelen in besprekingen die zich aan elke vorm van openbaarheid en democratische controle onttrekken⁹⁾?

De Gemeenschap wordt monetaire integratie van buitenaf opgedrongen. De lidstaten moeten wel, maar eigenlijk zijn zij nog niet zover. Technisch is het meeste wel geregeld, maar politiek niet. Politiek betekent in dit verband dan een vrij vérgaande centralisatie van de economische politiek der lidstaten en een zodanige hervorming van de instellingen der Gemeenschap dat politieke besluiten alleen kunnen worden genomen door instellingen die verantwoording schuldig zijn aan een parlement. Men kan slechts hopen dat de gedwongen monetaire blokvorming het besef zal versterken dat verbetering op deze twee punten noodzakelijk is.

G. van den Berge

⁸⁾ Inmiddels besluit van de Raad van Ministers geworden op 21 maart 1972.

⁹⁾ Dat is inmiddels gebeurd in de zitting van de Raad van 21 maart 1972. De saldi zullen in principe binnen een maand worden verrekend, terwijl de „wijze van verrekening op de structuur van de monetaire reserves van het debiteurenland moet zijn afgestemd”.

HOE LEES IK EEN JAARVERSLAG?

Als vervolg op de brochure „Hebt u een goede stem?”, die als doel had belangstelling te wekken voor taak en werkwijze van de ondernemingsraad en voor de toenemende invloed van die raad op het bedrijfsgebeuren, gaf het VNO onlangs de brochure uit „Hoe lees ik een jaarverslag?”. Ook deze brochure, geschreven naar aanleiding van de vorig jaar in werking getreden Wet op de Jaarrekening, is bestemd voor de werknemers.

In de brochure wordt op duidelijke wijze verteld hoe het jaarverslag moet worden gelezen. Met behulp van voorbeelden wordt uitgelegd wat de balans, de verlies- en winstrekening (waarom geen winst- en verliesrekening?), en de hieruit afgeleide kengetallen inhouden. Achterin de brochure is een woordenlijst opgenomen en een literatuurlijst voor degene die meer van het jaarverslag wil weten.

L.H.

Werkgelegenheid door openbare werken

Deze kroniek wordt verzorgd door de afdeling „Balanced International Growth” van het Nederlands Economisch Instituut en het Centrum voor Ontwikkelings-programmering van de Nederlandse Economische Hogeschool.

Een onlangs verschenen veel geciteerde, betrouwbare studie over India¹⁾ toonde aan, dat 40 à 50% van de bevolking in dat land het moet stellen met een inkomen per hoofd, dat ligt beneden de officiële armoede-grens, de grens waar de ondervoeding begint. Nog verontrustender is, dat het inkomen per hoofd van deze groep gedurende de laatste twee decennia is gedaald, terwijl het gemiddelde inkomen in India is gestegen. Deze verpaupering kan worden gezien als het directe gevolg van een structureel gebrek aan voldoende produktieve werkgelegenheid. De meest voor de hand liggende wijze om op korte termijn hier iets aan te doen is het initiëren door de overheid van openbare werken.

In deze kroniek zal de aandacht worden gevestigd op dit traditionele instrument van gerichte werkgelegenheidspolitiek. Achtereenvolgens wordt een overzicht gegeven van de rol, welke in diverse bekende rapporten en studies aan openbare werken in onderontwikkelde landen wordt toegekend. Vervolgens zal uitvoerig worden ingegaan op een recent rapport, waarin John Lewis, lid van het „Committee for development planning” van de Verenigde Naties pleit voor een stoutmoedige en grootscheepse aanpak van het werkloosheidsvraagstuk door middel van openbare werken. Tenslotte zal een korte schets worden gegeven van het programma voor openbare werken, dat in de jaren zestig in het toenmalige Oost-Pakistan werd uitgevoerd.

Meningen over openbare werken in de ontwikkelingspolitiek

In de rapporten van de commis-

sies Pearson en Tinbergen, alsmede in het rapport Prebisch, wordt slechts zeer beperkt aandacht geschonken aan de mogelijkheid om door openbare werken werkgelegenheid te scheppen. In het Pearson-rapport wordt deze mogelijkheid genoemd, waarbij de aandacht wordt gevestigd op de grote problemen die een dergelijke politiek met zich mee kan brengen met betrekking tot de beperkte capaciteit van de overheidsadministratie en de mogelijke inflatoire impulsen. In het Tinbergen-rapport wordt een dergelijke politiek expliciet aanbevolen zonder dat het rapport dit verder uitwerkt. (Dit is echter wel gebeurd op een zeer recente zitting van het „UN Committee for Development Planning”; zie voetnoot⁶⁾). Het rapport van Prebisch over de ontwikkeling van Latijns-Amerika spreekt met geen woord over de mogelijkheden van een politiek van openbare werken. Hetzelfde geldt voor het rapport van de ILO-missie naar Colombia²⁾. Het rapport van een soortgelijke missie naar Ceylon³⁾ besteedt daarentegen uitvoerig aandacht aan een dergelijke politiek. In dit rapport wordt aangedrongen op een programma van openbare werken op zeer grote schaal in de landbouwsector. Zonder een dergelijk programma kan het werkgelegenheidsdoel in de landbouwsector in Ceylon (nl. een groei van meer dan 2,5% per jaar voor de periode 1971-1976), niet worden bereikt.

Er is in diverse andere studies uitvoerig aandacht besteed aan een politiek van openbare werken i.v.m. het scheppen van werkgelegenheid. We noemen als voornaamste auteurs Nurkse⁴⁾, Myrdal⁵⁾, Dandekar en Rath¹⁾. Ragnar Nurkse was de eerste die de theorie formuleerde dat de onderbezetting van de beroepsbevolking een verborgen spaarpotentieel inhoudt. Het improductieve gedeelte van de beroepsbevolking in de landbouwsector kan worden ingezet voor investeringsprojecten terwijl zij, juist als voorheen, voor hun bestaan afhankelijk zijn van de boeren die op het land blijven werken. Deze rede-

nering berust in wezen op één veronderstelling namelijk dat er een overschot aan arbeidskrachten bestaat dat ergens anders tewerkgesteld kan worden zonder dat de productie in de landbouwsector daalt.

In India heeft deze gedachte een belangrijke rol gespeeld bij het formuleren van alle vijfjarenplannen. In de praktijk blijkt echter dat men haar niet heeft kunnen realiseren. Myrdal wijt dit aan het feit dat men er in India niet in is geslaagd door belastingen een grotere interne herverdeling van inkomen en consumptie te bewerkstelligen die essentieel is voor de financiering van omvangrijke openbare werken, zoals verderop zal blijken.

Werkloze landarbeiders nemen in het algemeen geen genoegen met lonen, die veel lager liggen dan het geldende loonpeil voor ongeschoolde arbeiders. Dit is des te sterker naarmate in Zuid-Azië handarbeid vaak als minderwaardig wordt beschouwd vergeleken met niets doen. Omvangrijke programma's van openbare werken brengen grote loonkosten met zich mee, en bij gebrek aan buitenlandse hulp en extra belastingen vormen deze kosten ernstige problemen. Verder noemt Myrdal als belangrijkste hinderpaal het ontbreken van een goede organisatie voor een dergelijk programma. Dandekar en Rath besteden in hun interessante studie veel aandacht aan de „rural works” componenten van het derde (1964-1969) en vierde (1969-1974) Indiase vijfjarenplan. Het beperkte succes

(vervolg op blz. 510)

¹⁾ V. M. Dandekar en N. Rath, *Poverty in India*, *Economic and political weekly*, 2 januari 1972.

²⁾ ILO, *Towards full employment*, Genève, 1970.

³⁾ ILO, *Matching employment opportunities and expectations*, Genève, 1971.

⁴⁾ R. Nurkse, *Problems of capital formation in underdeveloped countries*, Basil Blackwell, Oxford, 1957.

⁵⁾ G. Myrdal, *Asian Drama*, Pantheon, New York, 1968.

De keuze van uw computersysteem is veel te belangrijk om deze advertentie niet te lezen

- 1
- X 2 SIEMENS COMPUTERS
- 3
- 4
- 5

Als uw huidige computersysteem aan vervanging toe is, wilt u naar alle waarschijnlijkheid veelzijdig geïnformeerd zijn. Want het kiezen van een andere computer is een zaak van grote importantie. Een zaak met verstrekkende gevolgen. Dat weet u zelf beter dan wie ook. Vanwaar dan deze advertentie? Omdat we willen voorkomen dat u Siemens Computers onverhoopt buiten uw beschouwingen houdt. Uw beschouwingen die de keuze van een computersysteem uiteindelijk mede bepalen. Er bestaan tenslotte grotere computerconcerns. Toch zijn wij in Europa leverancier van 1600 installaties. De meeste ter vervanging van een ander merk. Het geavanceerde computerconcept was in al die 1600 gevallen geen pasklare oplossing voor een automatiseringsprobleem. Maar steeds het juiste antwoord voor die speciale situatie. We zullen u meer vertellen.

Over Hardware. 1. Siemens bracht als eerste de volledig getransistoriseerde computer op de markt. 2. Siemens Computers staan niet alleen op de Olympische Spelen in München. Ook bij gerenommeerde Nederlandse ondernemingen en overheidsinstanties. Ze worden niet alleen gebruikt bij waterwinningsprojecten. Maar vooral ook voor administratieve doeleinden. Voor crediteuren- en debiteurenadministratie. Kortom voor alle mogelijke administratieve toepassingen, groot of klein.

Over Software. Ons geavanceerde computerconcept steunt op diepgaande toepassingskennis. Onze software neemt weinig van het kerngeheugen in beslag en functioneert bovendien optimaal. Verder zijn in onze software de korte generatietijden en lage systeem-overhead opvallend. Aan research geven we iedere werkdag drie miljoen uit. U ziet, we zijn niet te beroerd om ons in uw automatiseringsprobleem te verdiepen.

Over Compatibiliteit. Siemens biedt compatibiliteit in produkt en in organisatie. Dat kan door de opzet van het systeem. Want wat programmeertalen, informatiedrager, systeemontwerp en apparatuur betreft, is het systeem volledig compatibel met dat van de grootste leverancier.

Over Service. Vertrouwen winnen en behouden is het principe van het hele Siemens concern. Daarom besteedt Siemens zoveel aandacht aan haar service-organisatie. Aan de overdracht van toepassingskennis. Aan opleiding van personeel. Aan hulp bij het programmeren. En niet in de laatste plaats aan een doeltreffende assistentie in moeilijke situaties. U zult wel willen aannemen dat vanuit deze gedachte onze technische dienst uitstekend functioneert. Dat wij garanties, als een minimum verplichting beschouwen. En dat Siemens graag zorgt voor een gedegen opleiding van uw personeel. Dat is geëngageerde ondersteuning van uw computerproject.

Moge dit voorlopig voldoende zijn om Siemens Computers in uw beschouwingen te betrekken. Maak eens een afspraak met onze specialisten. Zij kunnen u dan ook, om het beeld compleet te maken, de gunstige prijs-prestatieverhouding van ons systeem aantonen. Met keiharde cijfers.

Siemens Nederland N.V.
Afdeling Computers, Postbus 5080, Den Haag.

Siemens computers **Europees antwoord** **op de vraag naar** **integrale automatisering**

(vervolg van blz. 507)

van dit programma in het derde vijfjarenplan wijten zij voornamelijk aan het feit dat dit programma zo klein van omvang was. Zij oefenen scherpe kritiek uit op de Planning Commission vanwege het feit dat het vierde plan niet voorziet in een rural-works-programma op grote schaal. Naar hun mening verwacht de Plan-commissie ten onrechte dat de werkloosheidssituatie verbeterd zal worden door een investeringsprogramma dat in omvang en samenstelling niet veel verschilt van het investeringsprogramma van het derde vijfjarenplan. Dandekar en Rath zien daarentegen in een rural-works-programma de enige mogelijkheid om op korte termijn een zeer bescheiden inkomensniveau voor de allerarmsten te creëren.

Het rapport van J. Lewis ⁶⁾

Zoals gezegd is dit ook de mening van John P. Lewis in zijn rapport *The public-works approach to low-end poverty problems: the new potentialities of an old answer*.

Lewis begint met te constateren, dat openbare werken een bijna afgezaagd thema vormen in de theoretische en praktische benadering van het werkloosheidsprobleem. Dit image van openbare werken blokkeert de fantasie, welke nu eenmaal — zelfs voor de meest ervaren plancommissie — onmisbaar is om nieuwe wegen in te slaan in antwoord op het groeiende sociale probleem van de „overtollige arbeid”. Regeringen, die massale en extreme armoede in alle ernst willen bestrijden, zullen het *op de korte en middellange termijn* in belangrijke mate moeten zoeken in een politiek van openbare werken.

Lewis begint met de alternatieven de revue te laten passeren: afremming van de bevolkingsaanwas — hoe belangrijk ook — is pas op de lange termijn effectief; zuivere inkomensherverdeling zonder meer is niet alleen politiek een moeilijke kwestie, maar moet in een situatie van grote arbeidsonderbezetting bij voorkeur gepaard gaan met het vergroten van de economische produktiviteit der begunstigten, dus met meer werkgelegenheid. Redressering van de marktprijzen van kapitaal en arbeid, zodat de werkelijke schaarsteverhoudingen een grotere invloed gaan uitoefenen op de richting en de aard van de investeringen, is een zeer wenselijk, maar ook een door de huidige internationale context zeer

traag werkend proces, dat bovendien pas op den duur vruchten gaat afwerpen.

En de landbouwsector? Lewis waarschuwt tegen de opvatting, dat deze sector de rol zou moeten vervullen van een soort „spons” voor „overtollige arbeidskrachten”. Hoezeer ook een betere inkomensverdeling *binnen* de landbouwsector een der belangrijkste elementen moet zijn in de bestrijding van de armoede, er moet voor het onvermijdelijke arbeidsoverschot, dat in de komende jaren alleen maar zal toenemen, aanvullende werkgelegenheid worden geschapen, die noch in de zich moderniserende landbouw, noch in de moderne industrie kan worden gevonden.

Wat zijn nu de positieve aantrekkelijkheden van openbare werken als werkgelegenheidsverschaffing? De bouwsector (huizenbouw, utiliteitsbouw, wegeaanleg, aanleg van bruggen of irrigatiesystemen, grondwerk enz.) kent een ruime keuze aan technische produktiemethoden. Per eenheid geïnvesteerd kapitaal kan er veel werkgelegenheid worden gecreëerd, vooral voor ongeschoolden. De positieve effecten op de landbouwsector kunnen aanzienlijk zijn (irrigatie!), terwijl van een vertragen- de werking op de modernisering van de economie (die bijvoorbeeld uit kan gaan van een werkgelegenheidsuitbreiding in de traditionele ambachtelijke huisindustrie) bij publieke werken nauwelijks sprake is. Grote publieke werken kunnen door de vraag naar arbeid de onderhandelingspositie van de allerarmsten op de arbeidsmarkt, en zodoende hun lonen, positief beïnvloeden. Voor vele ongeschoolde landarbeiders kan deelname aan publieke werken een eerste kennismaking met werk en werkdicipline buiten de landbouwsector betekenen. Publieke werken zijn — wat hun omvang betreft — op iedere gewenste schaal te ondernemen. En „last but not least”: in vrijwel alle onderontwikkelde landen is het aantal en de verscheidenheid van potentiële openbare werken, met lage sociale kosten-baten-verhouding, enorm groot. De voornaamste belemmering voor het ondernemen van grote programma's is tot nu toe de beperking der voedselvoorraden geweest.

Lewis gaat vervolgens uitgebreid in op de ervaringen, die — vooral in India — zijn opgedaan met openbare werken. Hij erkent de *geringe* successen. Alleen als men de volgen-

de vijf tekortkomingen kan overwinnen, zal een politiek van openbare werken in de jaren zeventig tot een belangrijk instrument van armoedebestrijding kunnen uitgroeien:

1. te geringe omvang, vergeleken met de behoeften aan additionele werkgelegenheid in de economie;
2. slordige en haastige technische voorbereiding;
3. organisatorische zwakheden, in het bijzonder de onwil van hogere overheden om te delegeren en beslissingen te decentraliseren naar lagere autoriteiten;
4. slecht onderhoud achteraf leidt vaak tot snelle achteruitgang in bruikbaarheid van het tot stand gebrachte;
5. gebrek aan aandacht voor een betere ruimtelijke ordening, die door zorgvuldig gerichte openbare werken mogelijk wordt.

Lewis presenteert twee vereenvoudigde modellen voor financiering van een groot programma van openbare werken. Het ene model voorziet in volledige financiering uit interne bronnen, extra belastingheffing en besparingen. In dit theoretische model is er geen netto toename van bestedingen te verwachten gedurende de tijd, dat de openbare werken worden uitgevoerd. De economische bestedingsimpuls vindt — theoretisch — haar tegenvoeter in de door de besparingen geïnduceerde contractie, waardoor inflatoire prijsontwikkeling, vooral van de voedselprijzen, wordt voorkomen. Het andere model gaat uit van een volledige financiering uit buitenlandse hulp. Het is dan niet nodig om de bestedingen in de rest van de economie af te remmen. Door de multiplier-werking is uiteindelijk het netto werkgelegenheidseffect groter, hoewel minder specifiek gericht op de armste bevolkingslaag.

Lewis stelt nadrukkelijk, dat — mits door de „groene revolutie” een voldoende „elastische” voedselvoorziening is gegarandeerd — er zelfs bij het volledig ontbreken van bui-

⁶⁾ Dit stuk werd in april jl. te Genève besproken tijdens de achtste zitting van het reeds genoemde „Committee for development planning”, dezelfde commissie die het concept voor de internationale ontwikkelingsstrategie 1970-1980 heeft geformuleerd. De aanbevelingen, welke als resultaat van deze bijeenkomst aan de ECOSOC en daarna aan de regeringen der VN-lidstaten worden voorgelegd, zijn grotendeels geïnspireerd door het rapport van Lewis.

tenlandse fondsen alle reden is voor bepaalde regeringen, ook het mechanisme van „ongedekte” geldschepping te gebruiken voor grote openbare werken. Maar dit moet — wil het verantwoord gebeuren — toch gepaard gaan met hogere belastingen.

De omvang van het te initiëren programma wordt bepaald door de behoefte aan additionele werkgelegenheid in het betrokken land, én de financieringsmogelijkheden.

Lewis stelt het eerste criterium zeer nadrukkelijk voorop, omdat de praktijk leert, dat financieringsmoeilijkheden de neiging hebben om te ondernemen programma's tot minimale proporties terug te brengen. Lewis schat, dat een grootscheepse aanpak van de extreme armoede in India door middel van een programma van openbare werken, jaarlijks niet minder dan 5 mrd. rupees (ca. 1 mrd. dollar) zou kosten, hetgeen ongeveer een zesde gedeelte is van het huidige overheidsbudget en ongeveer zeven à tien maal zoveel als het huidige budget voor openbare werken.

De meest opmerkelijke aanbevelingen doet Lewis wat betreft de organisatie van grote programma's. Hij pleit voor een verregaand gedecentraliseerde aanpak, waarbij aan plaatselijke autoriteiten de beslissing wordt gelaten over de aard van het plaatselijke project, terwijl de uiteindelijke omvang der toe te wijzen fondsen afhangt van de mate, waarin de plaatselijke leiders lokale financiële middelen hebben gemobiliseerd en de verrichte openbare werken aan zekere standaardnormen kunnen voldoen.

Oost-Pakistan ⁷⁾

Eén van de meest geslaagde projecten van openbare werken kan men vinden in het voormalige Oost-Pakistan. Met ongeveer 500 inwoners per km² is dit gebied één van de dichtstbevolkte delen van de wereld en met een bevolkingsgroei van 3% per jaar zal de bevolking in 23 jaar verdubbelen tot 150 mln. inwoners. Elk jaar gaat een derde van de oogst verloren door overstromingen. Gedurende het droge seizoen van midden december tot midden april is 90% van het land onbebouwd en is de werkloosheid onder de boerenbevolking (90% van de totale bevolking) bijna volledig. De gemiddelde bedrijfsgrootte is slechts 1.2 ha en

25% van de boeren bezit geen land.

In een dergelijke, vrijwel uitzichtloze situatie is een programma van openbare werken een bittere noodzaak. In 1961 werd in de „thana” Comilla een voorzichtig experiment uitgevoerd. Een „thana” is een agglomeratie van ongeveer 100 kantons, die elk uit 13 tot 14 dorpen bestaan, en omvat een inwonertal van ca. 180.000 zielen. Werkloze boeren werden ingezet bij de aanleg van wegen, en de bouw van afwateringskanalen en dijken. Het project werd gefinancierd met goedkope voedselleveranties uit de Verenigde Staten. Dit experiment werd zo'n succes, dat het werd uitgebreid tot 54 andere „thana's” en twee jaar later al tot het gehele land. In de periode 1962-1968 werden 160.000 van wegen en de bouw van afwateringskanalen verbeterd of aangelegd, 40.000 bruggen gebouwd, 16.000 km afwateringskanalen gegraven en 6.000 km dijken aangelegd. Bovendien ging in 1966 een grootscheeps irrigatieprogramma van start en in 1968/1969 kon reeds 160.000 ha land worden bevoeid.

Deze vorm van ontwikkeling van het platteland had tenminste drie belangrijke doeleinden:

1. produktiviteitsverhoging van de landbouw;
2. bestrijding van de werkloosheid;
3. directe participatie van de bevolking.

ad 1. De produktiviteit werd aanzienlijk verhoogd. Voor de periode 1962-1968 bedroegen de opbrengsten vier keer zoveel als de kosten. Hiermee werd een veelgehoord argument tegen de uitvoering van openbare werken, namelijk dat deze improductief zijn, weerlegd.

ad 2. Nauwkeurige gegevens over de bijdrage aan de werkgelegenheid stonden ons alleen voor het jaar 1962 ter beschikking. In dat jaar zouden volgens een optimistische schatting, 16 mln. manmaanden door gebrek aan werkgelegenheid verloren zijn gegaan. Door de uitvoering van het openbare-werkenprogramma werd dit gereduceerd tot 14 mln. manmaanden. Het indirecte effect op de werkgelegenheid via de koopkrachtverhoging werd geschat op 1 mln. manmaanden. Van het totale budget voor de periode 1962-1968 van f. 650 mln. — in 1962: f. 75 mln. — werd ongeveer tweederde aan lonen en salarissen uitgekeerd.

ad 3. De nieuwe koers werd door de bevolking met geestdrift begroet. Eindelijk kregen de boeren het ge-

voel, dat de regering iets voor hen deed. Een vergaande decentralisatie bij de uitvoering van het programma maakte inspraak van de bevolking mogelijk. Vanaf 1964 werd 75% van het totale beschikbare budget juist aan de lagere bestuursorganen ter beschikking gesteld. Deze decentralisatie in het bestuur is waarschijnlijk één van de belangrijkste oorzaken geweest voor het slagen van het project. Daarnaast moet erkend worden, dat in Oost-Pakistan het programma voor openbare werken ook soms is misbruikt voor politieke manipulaties.

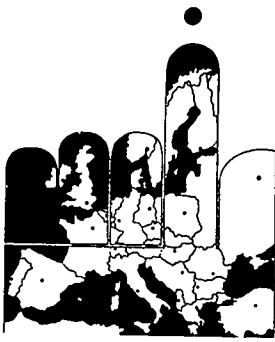
Conclusie

Het ziet ernaar uit, dat arbeidsintensieve openbare werken gerehabiliteerd gaan worden als een belangrijk instrument van ontwikkelingspolitiek. De voornaamste belemmering, die in het verleden een grootscheepse aanpak van de plattelandontwikkeling door openbare werken in de weg stond, is door de groene revolutie in vele landen aan het verdwijnen.

Een toename in de vraag naar eenvoudige consumptiegoederen zou als een authentieke Keynesiaanse impuls een stuk onderbezetting in de industriële productiecapaciteit kunnen wegnemen. De sociaal-economische rentabiliteit van een zeer groot aantal potentiële projecten is aanzienlijk. Blijven de financieringsmogelijkheden, waarvoor harde politieke beslissingen onontkoombaar zijn, ook in de rijke landen.

De huidige struisvogelpolitiek ten aanzien van de consequenties van de armoede in de wereld, berust gedeeltelijk op verborgen fatalisme. Afgezien van de ethische ontoelaatbaarheid van fatalisme ten overstaan van dit menselijk probleem, zijn er wel degelijk lichtpunten. Een daarvan lijkt nu ontstoken te moeten worden: werkgelegenheidsschepping door grote openbare werken. Het is mede aan de welvarende landen om dit mogelijk te maken.

⁷⁾ R. Gilbert, Le programme de travaux du Pakistan oriental, *Revue internationale du travail*, vol. 89, nr. 3. 1964. Akhter H. Khan, The Works programme in East Pakistan, a case study, *Technical meeting on productive employment in construction in Asia*, ILO Management development, series no. 8. Planning Commission Government of Pakistan, *The fourth five year plan 1970-1975*.

De Sowjetunie en de Europese Gemeenschappen¹⁾

De verklaring van partijleider Breznev in zijn rede voor het XVe congres van de vakverenigingen in de Sowjetunie op 20 maart 1972²⁾, dat de Sowjetunie niet blind is voor de werkelijke verhoudingen binnen Europa en op grond daarvan dan ook de realiteit van het bestaan van de EG aanvaardt, betekende een ommezwaai in de verhoudingen tussen de Sowjetunie en de Europese Gemeenschappen. Tot nu toe was de houding van de Sowjetunie ten opzichte van de EG afwijzend geweest op grond van nauw met elkaar samenhangende machtspolitieke en ideologische factoren.

In ideologisch opzicht immers was het samengaan van de zes in de EG een kapitalistisch complot om te ontkomen aan de in de marxistisch-leninistische leer vastgelegde opvatting dat de kapitalistische landen door innerlijke tegenstrijdigheden te gronde zouden gaan. Een ineenstorting die volgens Lenin bovendien versneld zou worden, indien de zes hun koloniën zouden verliezen. Naar zijn mening was het vegeteren op de grondstoffenreservoirs van de koloniën de enige reden, dat het economische systeem van de kapitalistische landen nog steeds bleef bestaan.

In machtspolitiek opzicht was het voor de Sowjetunie de theorie van „divide et impera” op grond waarvan zij meende haar eigen economische en politieke belangen het beste te kunnen dienen door het doen blijven voortbestaan van een aantal elkaar fel concurrerende Westeuropese staten. Op grond van deze overwegingen was de politiek van de Sowjetunie dan ook gericht op ontregeling, in ieder geval op „containment” van de EG. De ontregelingspolitiek was dan ook de achtergrond van de Sowjethouding terzake van de toetreding van Groot-Brittannië tot de EG in 1961. De Sowjets verwachtten namelijk dat deze toetreding de theorie van de „tegenstrijdigheden” zou dienen en het begin

zou vormen van het einde van de EG, daar de nog zwakke samenwerking de spanningen tussen drie grote staten — Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk — niet zou kunnen opvangen³⁾.

Niet alleen de groei, maar ook de op deze groei gebaseerde aantrekkingskracht van de EG, stelden de Sowjetunie echter voor grote problemen. Vier nieuwe staten wilden toetreden en er bestonden al associaties met Middellandse-Zee-landen (Griekenland en Turkije), die op den duur zouden moeten uitmonden in toetreding. Daarnaast waren er de associatie-overeenkomsten van Jaoundé, Arusha en met Nigeria, Marokko, Tunesië en Malta. De overgebleven EFTA-landen zoeken nauwe samenwerking met de EG om de problemen die voor hen door het wegvallen van de EFTA ontstaan, op te vangen. Daarbij komt dan nog de aantrekkingskracht die de EG in economisch opzicht op de Oostbloklanden uitoefent. Joegoslavië heeft officieel de EG erkend en handelsbetrekkingen aangeknoopt. Roemenië heeft om toepassing van de algemene preferenties gevraagd, terwijl ook Polen en Hongarije contacten op handelsterrein met de EG onderhouden.

We zouden kunnen zeggen dat de op ontregeling van de EG gerichte politiek van de Sowjetunie tot op heden is mislukt, gezien de groei en aantrekkingskracht die de Gemeenschappen in het afgelopen decennium hebben getoond. Ook de containmentpolitiek bleek tot nu toe tot mislukking gedoemd. Het hierop gebaseerde verzet van de Sowjetunie tegen de toetreding van Groot-Brittannië, Noorwegen, Denemarken en Ierland is weliswaar nog niet opgegeven⁴⁾, maar gezien de positieve ontwikkeling van de publieke opinie ten opzichte van de EG in deze landen, lijkt het niet waarschijnlijk dat ratificatie van de toetredingsverdragen uit zal blijven en zo dit al in

een bepaald land gebeurt zal dit niet gebaseerd zijn op de adviezen van Sowjetzijde.

Realpolitiek

Machtspolitiek dient gebaseerd te zijn op de realiteit. Mocht de Sowjetunie in het begin van het bestaan van de EG nog gedacht hebben dat ontregeling van de EG tot deze realiteit behoorde, gezien de boven geschetste ontwikkelingen is deze opvatting nu niet meer houdbaar. Eenzelfde realiteitsbesef heeft de Sowjetunie er overigens toe gebracht verschillende malen de facto de han-

¹⁾ Deze kroniek is o.a. gebaseerd op het zeer belangwekkende artikel van Theodor Schweisfurth, Sowjetunion, westeuropäische Integration und gesamt-europäische Zusammenarbeit, *Europa Archiv*, nr. 8/1972, blz. 261 e.v.

²⁾ „Wij erkennen dat de gemeenschappelijke markt deel uitmaakt van de werkelijke situatie in West-Europa. Wij volgen met aandacht de activiteiten van de gemeenschappelijke markt en haar ontwikkeling. Onze betrekkingen met de aanhangers van deze groepering zullen uiteraard afhangen van de mate waarin zij van hun kant de realiteit zullen erkennen, die bestaat in het socialistische deel van Europa, met name van de belangen van de landen die deel uitmaken van de Comecon, de Raad van economische wederzijdse bijstand. Wij zijn voor economische betrekkingen op een voet van gelijkheid en tegen discriminatie”.

³⁾ Zie John Pinder, An Ostpolitik for the Community, *The European Community in the World*, Rotterdam University Press, 1972, blz. 40.

⁴⁾ Vgl. het in de *Prawda* op de ondertekening van het toetredingsverdrag geleverde commentaar dat het besluit tot toetreding van de vier nieuwe landen genomen is tegen de wil van de betrokken volkeren in en dat het doel van de uitbreiding was de Gemeenschap tot kern van de NATO te maken. Zie *Bulletin EG*, 1972, No. 3, blz. 150.

delingsbevoegdheid van de EG te erkennen⁵⁾.

Als andere factoren die de Sowjetunie enerzijds gedwongen en anderzijds gestimuleerd zouden kunnen hebben tot de veranderde opstelling zoals deze in de rede van Breznev van 20 maart jl. naar voren is gekomen, kunnen genoemd worden de inwerkingtreding van de gemeenschappelijke handelspolitiek op 1 januari 1973⁶⁾ en de daarmee samenhangende wens van de andere Oostbloklanden, te komen tot een ruimer handelsverkeer met de EG. De EG is voor deze landen al een belangrijke handelspartner; de export naar de EG is voor sommige Oostbloklanden nu al twee of drie maal zo groot als die van de Sowjetunie naar de EG⁷⁾.

Dat de uit realiteitsbesef voortvloeiende erkenning van het bestaan van de EG en het daarop gebaseerde verlangen te komen tot vreedzame coëxistentie nog niet leidt tot een officiële erkenning van de EG, is gezien de ideologie van de Sowjetunie begrijpelijk. In hun ogen is en blijft de EG een ongewenst monster, waarmee men bij de huidige stand van zaken helaas gedwongen is samen te werken. Een voor deze situatie noodzakelijke aanpassing van de Sowjetideologie is dan ook mogelijk zonder dat aan de essentie ervan afbreuk wordt gedaan. De theorie van de innerlijke tegenstrijdigheid werd namelijk verfijnd door eraan toe te voegen dat in de politiek van de Westeuropese staten zowel convergerende als divergerende krachten werkzaam zijn, die met elkaar verflochten een gecompliceerde eenheid vormen. Daarbij wordt echter niet

uitgesloten dat gedurende een bepaalde tijd een van die krachten overheerst, op dit moment de convergerende, maar in de Sowjettheorie op de lange duur de divergerende.

Handelspolitieke problemen

De wijziging in de opstelling van de Sowjetunie tegenover de EG brengt met zich mee dat er op handelspolitiek terrein oplossingen gevonden zullen moeten worden voor de problemen die bij een werkelijke verruiming van de handel tussen EG en de Oostbloklanden ontstaan wegens de totaal verschillende economische systemen, indien men althans boven een primitief ruilsysteem wil uitkomen. Welke deze oplossingen moeten zijn is vooralsnog onduidelijk.

Zo zal er een redelijke zekerheid moeten zijn dat de concurrentieverstorende elementen die een geleide markteconomie nu eenmaal teweeg kan brengen in een vrije markteconomie, bijv. via de prijsvorming in de Oostbloklanden, niet zullen optreden.

In dit verband meent Schweisfurth dat de instelling van een speciaal bureau van de Europese Commissie, dat zich met de problemen van dit handelsverkeer zou moeten gaan bezig houden, hier een eerste stap zou kunnen zijn⁸⁾. Een verdergaande integratie van de economie in de Oostbloklanden in de Comecon zou eventueel ook een belangrijke bijdrage aan de oplossing van deze problemen kunnen leveren, daar het blijven voortbestaan van een volledig centraal geleide markteconomie in dat geval nauwelijks waarschijnlijk

lijkt. Afgezien nog van de vele praktische problemen die een dergelijk economisch beleid bij een voortgeschrijdende Oosteuropese integratie zou oproepen, zou de lengte van de planningsverbindinglijnen van dien aard zijn dat een minimaal slagvaardig, en daarom economisch verantwoord, beleid nauwelijks lijkt te voeren⁹⁾.

De Comeconlanden hebben op wetenschappelijk niveau een speciale commissie ingesteld die tot taak heeft gekregen de ervaringen van de Europese integratie aan een nader onderzoek te onderwerpen en na te gaan of van deze ervaringen voor de eigen integratie gebruik zal kunnen worden gemaakt¹⁰⁾.

In welke mate de realistisch-politieke benadering van de Sowjetunie op dit ogenblik, gepaard gaande met de aanpassing aan deze benadering van de ideologie, de verhouding Sowjetunie-EG gunstig zal beïnvloeden, zal vanzelfsprekend moeten worden afgewacht.

Europa Instituut Leiden

⁵⁾ Bijv. deelname aan bijeenkomsten van de Economische Commissie voor Europa, waaraan vertegenwoordigers van de EG deelnamen (zie John Pinder, t.a.p., blz. 40).

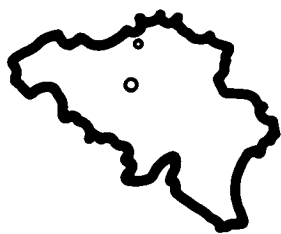
⁶⁾ Beschikking van de Raad dd. 16 december 1969, Pb 1969 L 326, blz. 39.

⁷⁾ Zie Pinder, t.a.p., blz. 41.

⁸⁾ Schweisfurth is van mening dat de vestiging van dit bureau in Berlijn in velerlei opzicht de beste oplossing zou zijn. T.a.p., blz. 270.

⁹⁾ Vgl. Pinder, t.a.p., blz. 42.

¹⁰⁾ Het verslag van de eerste zitting van deze commissie, die plaats vond in november 1970 te Posen is gepubliceerd in Polish Western Affairs, Vol. XII, 1971, blz. 198-202.

Belgische kroniek

De economische deconcentratie en decentralisatie in België

E. VAN CAENEGEM*

De tendens naar economische deconcentratie en deconcentratie heeft zich in België, in de naoorlogse periode slechts zeer geleidelijk aan gemanifesteerd, gaande van de voorhereidende fase, tot de eigenlijke invoering van het regionaal-economisch beleid en uiteindelijk tot het streven naar regionalisatie van die politiek.

Complexe begrippen

Door regionaal-economisch beleid dient te worden verstaan: de manier waarop men het doel van de regionale economie, dit is de minimalisatie van de regionale welvaartsverschillen en de maximalisatie van het regionale produkt tracht te realiseren. Voor

elk regionaal-economisch beleid is de streekdiscriminatie een conditio sine

* Medewerker van de Centrale Economische en Statistische Afdeling van de Kredietbank NV te Brussel.

qua non, hetgeen niet wegneemt dat een dergelijk beleid al dan niet centraal (bijv. het regionaal beleid in Italië is in handen van een stevig ge-centraliseerde administratie met name de „Cassa per il Mezzogiorno” te Rome) kan worden gevoerd.

In de mate dat bepaalde taken en de daartoe bestemde middelen aan de betreffende regio's, of aan de instellingen of instanties die deze regio's vertegenwoordigen, worden overgelaten, is er sprake van regionalisering. Meteen is het duidelijk dat regionalisering van het economische beleid een zekere decentralisatie en/of deconcentratie meebrengt.

Deconcentratie houdt een geografische verschuiving in van de instellingen naar de meest diverse streken. Deze regionale instellingen of agenten hebben een zekere beslissingsbevoegdheid, doch zijn als dusdanig onderworpen aan het hiërarchisch gezag. Bij decentralisatie gaat het om de toekenning van een zekere zelfstandigheid aan diensten of instellingen ten aanzien van het centrale gezag; er zij echter wel aangestipt dat decentralisatie niet ipso facto gepaard gaat met deconcentratie. Het criterium dat bij deconcentratie wordt aangewend is dus van territoriale aard, terwijl bij decentralisatie het gehanteerd beginsel van materiële aard is. Economische deconcentratie en decentralisatie berusten als dusdanig niet altijd uitsluitend op economische doelmatigheidsmotieven, doch zijn veelal ook ingegeven door socio-culturele en politieke overwegingen (bijv. in België speelt de vreedzame coëxistentie der „aalgemeenschappen een niet te onderschatten rol).

De actie vanuit de regio's

Een eerste voorbereidend stadium tot het regionaal-economisch beleid in België vormde de oprichting van *provinciale economische raden*. Die raden werden als privaatrechtelijke instellingen (verenigingen zonder winst oogmerk) vooral opgericht sinds de jaren 1950 op initiatief van de provinciale overheden en/of de private sector. Die verenigingen hebben tot doel de vertegenwoordiging, de ontwikkeling en de bloei van de provincies op economisch gebied. Ze verlenen adviezen aan het bedrijfsleven en aan de overheid. Ze maken studies en doen enquêtes omtrent acute streekproblemen. Aldus zijn deze privaatrechtelijke instellingen uitgegroeid tot pressiegroepen ten aanzien van de centrale overheid en hebben

mede door de creatie van een gunstig psychologisch klimaat in de betreffende regio's, de weg geëffend voor het gewestelijk-economisch beleid.

Streekbeleid met bescheiden decentralisatie- en deconcentratiepogingen

De wet van 18 juli 1959, de zogenaamde regionale wet¹⁾, luidde via allerlei stimuli het regionaal-economisch beleid in België in ten behoeve van de investeerders in ontwikkelingsgewesten.

Het regionaal-economisch beleid werd in België aanvankelijk sterk centraal geleid, alhoewel in de wet zelf symptomen te bespeuren waren die wezen in de richting van „regional policy-making”, zij het dan ook op beperkte schaal. In de wet werd immers uitdrukkelijk gestipuleerd dat de staat, de provincie, de gemeente en de andere publiekrechtelijke rechtspersonen in om het even welk gewest van het land vennootschappen kunnen oprichten voor gewestelijke economische uitrusting. Hun taak bestaat erin terreinen voor industriële doeleinden te bestemmen, deze aan te leggen en uit te rusten, hierop industriële of ambachtelijke gebouwen op te richten om deze te verkopen of te verhuren. De inplanting van dergelijke organismen werd eerder al mogelijk gemaakt door de wet van 1 maart 1922, waar bovendien de zogenaamde *intercommunales* qua actiesfeer zelfs ruimer werden opgevat dan in de regionale wet het geval was. Vandaar dan ook dat de meeste *intercommunales* voor economische expansie, thans ten getale van 26, opkeerden voor het oudste statuut.

De raad van toezicht is, evenals de raad van beheer, hoofdzakelijk samengesteld uit vertegenwoordigers van de gemeenten. De externe controle op hun rekeningen geschiedt veelal ex post door de minister van Binnenlandse Zaken. Aldus zijn de *intercommunales* vrij onafhankelijk en hebben in hun specifieke domeinen een grote beslissingsmacht, althans in de Belgische context gezien.

Sinds de oprichting van de Nationale Investeringsmaatschappij (NIM) in april 1962 werd ook de mogelijkheid voorzien om *Gewestelijke Investeringsmaatschappijen* (GIM) op te richten. De jongste statutenwijziging van de NIM (expansiewet van 30 december 1970), die een verruiming van haar actierrein teweegbracht, geldt ook voor de op te richten GIM. Vooralsnog is er echter nergens sprake van de oprichting van GIM.

Het bedrijfsleven: investeringsdeconcentratie versus beleidscentralisatie

Op privaat vlak hebben de expansiewetten weliswaar in grote mate bijgedragen tot de deconcentratie van de industriële investeringen, alhoewel de geografische verspreiding ervan niet los kan worden gezien van andere factoren, zoals het vaak prohibitieve karakter van de uitgaven voor inplanting in grootstedelijke kernen, de nood aan diep vaarwater enz.

De resultaten op het gebied van decentralisatie sensu stricto zijn daarentegen eerder pover. Het is zo, dat de administratieve en beslissingsorganen van het bedrijfsleven de voorkeur blijven geven aan de grootstedelijke regio's met alle tertiaire faciliteiten van dien.

De integratie en de samenwerking in het bedrijfsleven en de opkomst van multinationale ondernemingen dragen er eveneens toe bij dat de diverse administratieve afdelingen en beleidsorganen zich vestigen in eenzelfde, bij voorkeur tertiair sterk ontwikkelde kern. Tenslotte legt de regionale wetgeving geen imperatieven op omtrent de inplantingsplaats van de administratieve of sociale zetel van de vennootschappen, laat staan zou aansturen om via „disincentives”, waarvan in West-Europa toch al voorbeelden zijn, de grootstedelijke sfeer te decongestioneren.

Aldus is in België, het kloppend hart van de tertiaire activiteit, met name Brussel-Hoofdstad, uitgegroeid tot een management area, die tal van private en openbare „decision makers” groepeerd. Ter illustratie daarvan zij vermeld dat nagenoeg 200 van de 500 grootste private maatschappijen in België hun maatschappelijke zetel in Brabant hebben. Ten aanzien van deze situatie, die in diverse regio's als een nadeel wordt aanvoeld, werd in België in de loop der laatste twintig jaar door verschillende parlementairen gereageerd. Telkens is het bij voorstellen gebleven die erop neer-

¹⁾ Die regionale wet werd achteraf aangevuld met de wet van 14 juni 1966 „reconversiewet” genoemd, die vooral de investeringen in de ex-steenkoolmijngebieden op het oog had. De wet van 30 december 1970 op de economische expansie tenslotte, eveneens met regionale inslag, breidde de traditionele stimulieringsmaatregelen uit en annuleerde de voorgaande regionale wetten, met dien verstande evenwel dat tal van hun uitvoeringsmaatregelen, zoals de ontwikkelingszones, bij voorlopig Koninklijk Besluit in stand werden gehouden.

komen dat de maatschappelijke zetel dient te worden opgericht in de gemeente, het arrondissement of de provincie waar de enige fabriek of in geval van meerdere, de voornaamste productie-eenheid is gevestigd.

De overheidssector: de moeizame weg naar de decentralisatie

Voor wat de decentralisatie in de overheidssector aangaat is het echter niet bij voorstellen gebleven. De regionalisering van de vastleggingskredieten²⁾ ter financiering van de door de overheid toegestane voordelen in het kader van de expansiewetgeving, evenals de aanstelling sinds 1968 van twee staatssecretarissen voor regionale economie, respectievelijk bevoegd voor Vlaanderen en Wallonië, zijn zowat de laatste de facto-tegemoetkomingen geweest aan de regionale aspiraties, alvorens in 1970 wettelijke schikkingen werden getroffen op het blijkbaar moeizame pad van de decentralisatie.

De kaderwet van 15 juli 1970, houdende de organisatie van de planning en de economische decentralisatie stelt de oprichting voorop van verschillende instellingen ten einde de streken bij het economische beleid nauwer te betrekken.

Programmatie wordt planning met regionale inspraak

Zo werd het Planbureau opgericht ter vervanging van het Bureau voor Economische Programmatie. In tegenstelling tot de voormalige „programmatie” die louter richtinggevend was op alle niveaus, is het plan bindend voor de overheid evenals voor de van overheidswege gesteunde bedrijven. Op laatstgenoemde uitzondering na, blijft het plan indicatief voor de privé-economie.

Het Planbureau staat in voor de opstelling van het project van het vijfjarenplan. Dit project beoogt zowel op nationaal als op gewestelijk vlak evenals aan de openbare en de privé-sector een evenwichtige economische expansie te verzekeren. Het Planbureau omvat drie directies: de algemene, de sectoriële en de gewestelijke directie. Laatstgenoemde wordt onderverdeeld in drie secties: een Vlaamse, een Waalse en een Brusselse.

De leden van de gewestelijke directie worden benoemd door de hierna besproken Gewestelijke Economische Raden GER. Ze oefenen hun werkzaamheid uit ofwel in de cen-

trale zetel van het Planbureau, ofwel in de zetel van de GER van hun streek. De sectoriële directie van het Planbureau stelt de sectoriële plannen op in samenwerking met de bedrijfsraden en andere sectoriële instellingen, aangeduid door het Ministerieel Comité voor Economische en Sociale Coördinatie. De algemene directie is belast met de synthese van beide voorafgaande directies. Zij maakt samen met de sectoriële directie een inventaris op van de voornaamste keuzemogelijkheden. Zij verifieert daarbij het algemeen evenwicht en stelt na raadpleging van de Hoge Raad voor Financiën, de middelen en de modaliteiten vast voor de financiering van de in het plan voorziene investeringen.

Vervolgens stuurt het Planbureau het ontwerp naar de regering, die het aan de Kamers toezendt, met aanduiding van haar voorstellen. De adviezen van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, van de Nationale Arbeidsraad, van het Nationaal Comité voor Economische Expansie en van de Gewestelijke Economische Raden worden erbij gevoegd. De Kamers beslissen dan na nogmaals de GER en het Nationaal Comité voor Economische Expansie te hebben geraadpleegd. Ter definitieve goedkeuring wordt het ontwerp ingediend vóór 1 november van het jaar dat het in toepassing brengen ervan voorafgaat. Vóór 1 januari daaropvolgend keuren de Kamers het plan goed.

De GER: louter adviserende bevoegdheden

Naar aanleiding van vermelde kaderwet werden drie Gewestelijke Economische Raden opgericht. De *Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen (GERV)* omvat de provincies Antwerpen, Limburg, Oost- en West-Vlaanderen, evenals de arrondissementen Halle-Vilvoorde en Leuven. Op 13 oktober 1971 werd deze Raad geïnstalleerd te Kortrijk en op 19 januari 1972 vestigde hij zijn zetel te Antwerpen.

De *Gewestelijke Economische Raad voor Wallonië (GERW)* omvat de provincies Henegouwen, Luik, Luxemburg en Namen, evenals het arrondissement Nijvel. De GERW werd geïnstalleerd op 16 oktober 1971 te Namen en vestigde zijn zetel eveneens aldaar.

De *Gewestelijke Economische Raad voor Brabant (GERB)*, op 17 maart

jl. geïnstalleerd te Brussel, omvat de provincie Brabant. Dit houdt meteen in dat zijn werkgebied samenvalt met dat van GERW en de GERV voor wat respectievelijk aangaat het arrondissement Nijvel en de arrondissementen Leuven en Halle-Vilvoorde. Dit zijn meteen de arrondissementen met dubbele consultatie. Deze spitsvondigheid spruit enerzijds voort uit de samenhang van bedoelde arrondissementen met het Brusselse en anderzijds uit het feit dat ze tot twee verschillende cultuurgemeenschappen behoren.

De GER's bezitten een adviserende bevoegdheid en een algemene bevoegdheid tot aanbeveling. Zij bestuderen de economische vraagstukken en verzamelen en coördineren alle gegevens en voorstellen ingezonden door de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappijen (zie infra). Verder geven zij hun voorafgaand advies over: de benoemingen van de leden van de gewestelijke directie van het Planbureau; het werkgebied van de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappijen; de verdeling en aanwending van de voornaamste begrotingskredieten voor de gewestelijke economische expansie en over alle ontwerpen en voorstellen van wet of algemene verordeningen betreffende de gewestelijke ontwikkeling.

De GOM: territoriale varianten in overvloed

Een andere in de kaderwet voorziene gewestelijke schakel vormt de *Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappijen (GOM)* die eerlang zullen worden opgericht als publiekrechtelijke instellingen met rechtspersoonlijkheid. Het initiatief tot oprichting van de GOM behoort toe aan de provincieraden. Het werkgebied van de GOM kan door bestaande administratieve grenzen worden omlijnd en aldus één of meer provincies of delen daarvan omvatten. Het zou evenzeer door natuurlijke grenzen kunnen worden vastgesteld en aldus specifieke economische gebieden omsluiten zoals bijv. een landbouwgebied of een kust- en havengebied. Na gemotiveerd advies van de bevoegde GER zal het werkgebied van de GOM worden vastgesteld door een in de ministerraad overlegd Koninklijk Besluit.

²⁾ Ingeschreven op naam van het sinds de volmachtenwet van 1967 opgerichte fonds voor de economische expansie en de regionale reconversie.

In Wallonië zou men principieel naast de GERW één enkele GOM oprichten voor geheel Wallonië. In Brabant zou men in het licht van de dubbele afhankelijkheid van Vlaams- en Waals-Brabant ten aanzien van de GERB en respectievelijk de GERV en de GERW opteren voor drie Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappijen, namelijk: één voor Brussel-Hoofdstad, één voor Nijvel (aldus in tegenspraak met het Waals standpunt dat slechts één GOM voor geheel Wallonië nastreeft) en één voor Vlaams-Brabant. Dit neemt niet weg dat er thans ook stemmen opgaan om voor geheel Brabant één GOM op te richten. In Vlaanderen zouden de bestaande provinciale economische raden worden omgevormd tot GOM. Er is voorts zowel sprake van één GOM al dan niet met subgewestelijke afdelingen als van meerdere GOM waaronder een haven-GOM.

De bevoegdheden van de GOM rijken verder dan de adviserende bevoegdheid van de GER. De wet somt tal van bevoegdheden op waaronder de algemene studie, conceptie en promotie van de economische ontwikkeling van hun streek; een algemeen initiatief- en voorstelrecht onder meer met het oog op de verwezenlijking van het plan en de bevordering van de nijverheid; zij kunnen verder indien de privé-sector in gebreke zou blijven, met de technische en financiële medewerking van de NIM of van de betrokken GIM, zelf industriële projecten op gang brengen, zoals deze zijn voorgesteld door de Dienst voor Nijverheidsbevordering. De daartoe vereiste bevoegdheid (al dan niet per project: daaromtrent spreekt de wetgever zich niet uit) wordt bepaald bij Koninklijk Besluit, na advies van de betrokken GER. Zij kunnen tenslotte met eigen middelen, elk onroerend goed onteigenen, uitrusten, verhuren of verkopen en iedere concrete handeling stellen, die de in het plan bepaalde private of publieke investeringen kan bespoedigen of uitbreiden. Op last van de staat kunnen zij gemachtigd worden alle omtrentingen uit te voeren of te doen uitvoeren, evenals alle werken en alle andere opdrachten van technische aard.

Voor wat laatstgenoemde functies betreft, is er een marchant parallelisme met de bevoegdheid van de bestaande intercommunales (cfr supra).

107 quater: een grondwetsartikel waar stof in zit

Bij het overlopen van de bevoegd-

heden van de nieuwe officiële gewestelijke instellingen, een soort triumviraat (regionale directie van het Planbureau — GER — GOM) kan men zich niet van de indruk ontdoen dat de wetgever eerder karig heeft omgesprongen met het verlenen van beslissingsbevoegdheden. Indien laatstgenoemde er effectief zouden komen zijn ze eerder te verwachten langs de kant van artikel 107 quater van de grondwet (de wet van 24 december 1970) volgens hetwelk België wordt ingedeeld in drie gewesten, met name het Vlaamse, het Waalse en het Brussels. De omschrijving van hun territorium, evenals van hun bevoegdheid dient bij wet te worden geregeld. Een feit is zeker dat aan die gebieden via gewestelijke instellingen een uitgebreide bevoegdheid kan worden toegekend, met uitzondering evenwel van het taalgebruik en de culturele aangelegenheden (cultuurraden).

Op grond van dit grondwetsartikel wordt in sommige kringen gedacht aan *gewestraden of regionale assemblees* waaraan een ruime beslissingsbevoegdheid zou worden toegekend. Hoe dan ook, hun beslissingsmacht evenals de samenstelling van die assemblees blijft vooralsnog toekomstmuziek. Daarenboven kan de eventuele oprichting van gewestraden een soort meer bevoegde dubbelganger zijn van de huidige GER. Kortom er is zeker stof genoeg om heel wat varianten op gebied van economische decentralisatie naar voren te brengen.

Besluit

Het is zelfs zo dat men met het wettelijke arsenaal nog altijd drie wegen uit kan: ofwel een status quo van de regionale bevoegdheden, ofwel een grotere centralisatie, ofwel een effectieve economische decentralisatie.

De eerste twee mogelijkheden houden in dat in het kader van het bevrucht geworden grondwetsartikel geen enkele economische bevoegdheid zou worden toegekend aan de gewesten. Omdat de regionale opsplitsing van adviesbevoegdheden als zodanig niet kan worden beschouwd als een decentralisatiemaatregel, ligt een status quo voor de hand, tenminste indien de GOM alleen de rol zouden gaan spelen van de huidige intercommunales. Door de institutionalisatie van bestaande regionale structuren, met als eventueel neveneffect dat de verantwoordelijken er politieke mandatarissen worden, zou men weliswaar in een extreme hypothese, kunnen be-

reiken dat de GER een regionaal uitvoeisel worden van de centrale beslissingen, in plaats van pressiegroepen ten aanzien van het centraal gezag (zoals de onafhankelijke privaatrechtelijke raden). In dat geval zou het manifest gaan om een centraliserende tendens.

Worden aan de grote regio's daarentegen economische beslissings machten toevertrouwd, dan kan via de gewestraden meer armslag worden gegeven aan de regionale instellingen: de GOM's bijv. zouden kunnen uitgroeien tot een soort regionaal ministerie van economische zaken en openbare werken, hetgeen zeer zeker een economische decentralisatie zou meebrengen. Zover is het echter nog niet.

Omdat de geografische contouren van de GOM in de kaderwet niet werden opgelegd en hieromtrent alle controversen nog lang niet zijn weggeruimd, zal het nog wel enige tijd duren alvorens de GOM de andere publiekrechtelijke regionale instellingen zullen vervoegen.

Hoe dan ook, het ziet er stellig naar uit, dat er zich qua bevoegdheden en ook qua territoria meer dan vroeger overlappingsen gaan voordoen. Men denke maar alleen aan het uitgebreide, bovendien relatief sterk gepolitiseerde administratieve apparaat van publiekrechtelijke instellingen, gaande van de intercommunales en, of de federaties en agglomeraties van gemeenten, over de GOM, de GER, (en desgevallend de regionale assemblees) om dan nog niet te spreken van de talrijke privaatrechtelijke organisaties.

Hierbij kan de vraag worden gesteld of een dergelijke versnippering uiteindelijk niet in botsing gaat komen met het principe van de „economics of scale” te meer daar die instellingsaanwas wel eens een dure operatie zou kunnen worden en er vooralsnog weinig wordt gedacht aan de afschaffing van bepaalde organisaties. De opheffing van overtollige en dubbelgebruik-instellingen vergt veel moed, maar is de enige uitkomst én voor de verlichting van de regionale administratie én voor de transparantie in de nu al aardige jungle van allerlei regionale instanties.

Tenslotte is de benadering van het decentralisatieprobleem via een kaderwet en een grondwetsherziening, die trouwens vrij algemeen werden gehouden en als zodanig bijkomende koninklijke besluiten en wetten vereisen, wellicht een gesofisticeerde manier om aan stop-go-decentralisatie te doen.

E. van Caenegem

Boeken nieuws

Dr. C. J. Rijnvos: Monetaire analyse, Stenfert Kroese, Leiden, 1971, 106 blz., f. 15,50.

Dit boekje is goed vanwege de beknoptheid, waarbij de duidelijkheid niet verloren gaat; in aanvaardbaar — hoog — tempo wordt een grote moeilijkheidsgraad bereikt.

Volgens het jaarverslag van De Nederlandsche Bank is spaartegoed met een omloopsnelheid van 2,4 of meer volledig oneigenlijk van aard; voorheen lag deze grens inderdaad op 2.

De omschrijving van Korteweg & Keesing van de geldpolitiek (t.a.p. blz. 580) omvat mede de maatregelen, welke gericht zijn op de verwezenlijking van de economisch-politie-

ke doelstellingen; dit is ten onrechte niet vermeld op blz. 9. Het is echter niet wel doenlijk alle (5 of 6) doeleinden van algemeen-economische politiek met monetaire middelen na te streven. In aansluiting op de omissie van blz. 9 wordt in hoofdstuk 2 ook niet de vraag gesteld, welke effecten er van geld op de reële sfeer uitgaan.

Er zijn uitzonderingen mogelijk op de geschetste werking van de openmarktpolitiek (blz. 34); transacties met langer-lopend overheidspapier zullen meer effect hebben. Voorts geeft Rijnvos op blz. 34 een zeer

ongebruikelijke omschrijving van het begrip „geldmarkt in enge zin”. Op blz. 50 wordt de goudwaarde van de Amerikaanse dollar gegeven, zoals die was vóór de devaluatie. De bandbreedte is gewijzigd. Het is de vraag of de Amerikaanse dollar en het pond sterling algemeen aanvaarde internationale liquiditeiten zijn.

Schema 5 geeft onjuiste en onvolledige informatie over de algemene trekkingsrechten. Het gebruik van het begrip „overschot of tekort der niet-monetaire sectoren” zou nuttig kunnen zijn (blz. 68).

In hoofdstuk 6 wordt vrijwel geen aandacht besteed aan de mogelijkheid dat er op een gegeven moment teveel liquiditeiten in verhouding tot de behoefte hieraan kunnen zijn. Beschikt de niet-monetaire sector over liquiditeiten, dan is het niet wel doenlijk te voorkomen dat men deze activeert.

Rekening houdend met deze opmerkingen, ben ik van mening dat dit boekje goed als leerboek dienst kan doen.

M. Fernhout

FME

*Deze
werkgeversorganisatie
voor de metaal-
en elektrotechnische
industrie
stelt zich ten doel
de individuele en
collectieve belangen
van haar leden
op sociaal,
economisch
en technisch gebied
te behartigen.*

*Aangesloten
zijn ruim
1000 ondernemingen
met een
gezamenlijk bestand
van meer dan
300.000
personeelsleden.*

Ter versterking van de staf op het hoofdkantoor te Den Haag wordt gevraagd een

STAFMEDEWERKER VAN DE AFDELING SOCIALE ZAKEN

De afdeling Sociale Zaken van de FME begeleidt de ontwikkelingen op het terrein van de arbeidsvoorwaarden. De aan te stellen functionaris zal op dit terrein in teamverband werkzaam zijn en — in samenwerking met een ander staflid — speciaal worden belast met de pensioenvraagstukken, welke zich bij de leden-ondernemingen, de bedrijfsstak en het gehele bedrijfsleven voordoen.

De overige taakhoud zal voor een belangrijk deel afhankelijk zijn van persoonlijke belangstelling en inzet.

Gedacht wordt aan iemand met:

- ★ een academische opleiding, bij voorkeur mede omvatende een arbeidsrechtelijke oriëntatie;
- ★ interesse voor de pensioenproblematiek en de organisatorische aspecten daarvan; ervaring op dit terrein binnen de metaalindustrie wordt op prijs gesteld;
- ★ belangstelling voor de ondernemingsproblematiek op het gebied van arbeidsvoorwaarden en -verhoudingen;
- ★ bereidheid tot samenwerking in teamverband;
- ★ goede contactuele eigenschappen.

Met de hand geschreven brieven kunnen worden gericht aan het hoofd van de afdeling Sociale Zaken van de FME. Indien, alvorens te solliciteren, nadere informatie over de functie-inhoud op prijs wordt gesteld, kan hierover telefonisch contact worden opgenomen met de heer mr. J. W. van Ulden.

FEDERATIE METAAL- EN ELECTROTECHNISCHE INDUSTRIE FME
NASSAULAAN 25 — TELEFOON (070) 61 48 11 — 's-GRAVENHAGE

**MAANDBLAD VOOR
ACCOUNTANCY EN
BEDRIJFSHUISHOUDKUNDE**

SPECIAAL MARKETING-NUMMER
MARKTASPECTEN VAN DE BEDRIJFSECONOMIE

Prof. Dr. G. J. Aeyelts Avenink † — Prof. Dr. A. Bosman — Prof. Dr. C. Brevoord
H. J. Daniëls — Dr. A. P. van Gent — Prof. Dr. J. F. Haccoü — Drs. H. W. de Jong
Prof. Dr. A. Kraal — Drs. P. S. H. Leeftang — Drs. A. M. Ruoff — Prof. Dr. P. J.
Verdoorn — Prof. Dr. J. P. J. v. d. Wilde

160 blz., f 17,50

U kunt bestellen door girering onder vermelding van „marketing-nummer“ op
postgiro 15062 van J. Muusses NV - Kerkstraat 33 - Purmerend.

STADSGEWEST 's-HERTOGENBOSCH

Het Stadsgewest 's-Hertogenbosch is een sinds 1965 bestaand
samenwerkingsorgaan van 14 gemeenten met ruim 216.000
inwoners.

Op de secretariaatsafdeling **onderzoek en regionale planologie**
— zes medewerkers — vaceert de functie van

MIDDELBAAR ONDERZOEKER

Deze functionaris zal worden ingeschakeld bij de ontwikkelings-
planning van het gewest. In 1971 is een ontwikkelingsplan
aanvaard, terwijl thans een structuurplan wordt opgesteld. Deze
plannen, o.m. betreffende het wonen, de voorzieningen, het
verkeer en vervoer en de economische structuur, dienen bij de
tijd gehouden, uitgewerkt en — waar nodig — aangevuld te
worden.

Voor deze zelfstandige functie wordt een medewerker met middel-
bare schoolopleiding gezocht met uitgesproken belangstelling
voor en liefst ervaring in het planologisch en/of sociaal-econo-
misch onderzoek. Hij dient in het bezit te zijn van een voort-
gezette opleiding, bijv. het diploma planologisch onderzoek,
M.O. Economie of een vergelijkbare scholing, dan wel hiermee
vergevoerd te zijn.

Daadwerkelijke interesse voor de kwantitatieve aspecten van het
onderzoek wordt op prijs gesteld.

Afhankelijk van leeftijd en ervaring zal inpassing plaatsvinden
in een van de middelbare rangen, waaraan per 1 april 1972 een
minimumsalaris van f 1.201,— en een maximum van f 2.186,—
is verbonden.

Voor het personeel van het Stadsgewest geldt dezelfde rechts-
positieregeling als voor het personeel in dienst van de gemeente
's-Hertogenbosch.

Verplaatsingskostenbesluit, premiespaarregeling, tegemoetkoming
studiekosten en I.Z.A.-regeling zijn van toepassing.

Sollicitaties dienen te worden
gericht aan de voorzitter van
het Stadsgewest, postbus 1279
te 's-Hertogenbosch.

Mondelinge nadere informatie wordt gaarne verstrekt door
drs. J. Th. Pronk. Telefoon kantoor (04100) 2 53 81; tel. thuis
(04100) 4 53 58.